

SDÍLENÍ OBLÍBENÝCH VĚCÍ. DÁRCOVSTVÍ JÍDLA A DĚJINY KONZUMU V SEVEROVÝCHODNÍCH ČECHÁCH 17. STOLETÍ¹

Janine Maegraith

Communal Favourite Things. Food Gifts and Consumption History
in Seventeenth Century Northwest Bohemia

The potential of food gifts in shedding light on food history has been emphasised by Natalie Zemon Davis and Felicity Heal, amongst others. Food constituted one of the main expenses of a household in early modern Central Europe; researching daily decisions and food provisions is therefore important to understand early modern living conditions. While inventory studies allow insight into people's everyday life and well-being, the everyday practices of food consumption remain obscure and the historiography leaves some questions unanswered. Looking at food gifts could provide new perspectives and complement the existing historiography. The analysis of food gifts could also show what meaning the material goods given as gifts had in people's lives and how this fit into the local economy. Egodocuments seem a convenient source since they indicate what was important to the author at the time. An analysis of the memoir of Michael Stüeler (1629–1649), which contains numerous references to food gifts, serves as an experiment to explore everyday practices in food exchange and consumption in Central Europe. By looking at the possibility of a „marketplace of gift giving”, it can also serve to understand the complexity of the early modern economy.

1 Studie je založena na výzkumu, jemuž jsem se mohla věnovat během badatelského pobytu na Slezské univerzitě v Opavě v roce 2013. První verze příspěvku byla prezentována na konferenci *My favourite things* v Salzburku v prosinci 2014 a v anglickém jazyce bude otištěna v konferenční monografii. Předkládaný text byl přepracován pro české akademické prostředí. Ráda bych poděkovala anonymním recenzentům za jejich velmi podnětné reflexe a rady. Ráda také děkuji Veronice Čapské, Craigu Muldrewovi a Ingrid Matschinegg za jejich cenné komentáře.

Keywords: gift exchange theory, consumption history, material culture, Bohemia

Janine Maegraith (*1970) Research Associate, Departement of Economic and Social History, University of Vienna

Ke studiu dějin jídla a stravovacích praktik je přístupováno různými způsoby. Sociální a ekonomické dějiny se soustředily na jídlo jako sociální indikátor, na regionální rozdíly a prostřednictvím kvantitativních metod se snažily identifikovat periodické změny v konzumaci určitých druhů jídla, například masa.² Příjem kalorií byl nahlížen v kontextu dějin industrializace a pracovní výkonnosti. Sociální dějiny medicíny zaměřovaly pozornost na stravovací návyky a zdraví.³ Kulturně-historické přístupy využívající kvalitativní metody zdůrazňovaly symbolické a hierarchické významy jídla a poukazovaly na konfesní rozdíly v konzumaci masa a ryb.⁴ Řada studií zkoumala luxusní zboží a tzv. nové stimulanty (tabák, čaj, káva, cukr), často v urbánních kontextech, s cílem postihnout změny konzumních a stravovacích návyků. Právní dějiny poukazovaly na takové jevy, jako jsou využívání lesů, práva honitby a regulace trhu s potravinami řeznickými a pekařskými cechy.⁵ Zmíněné přístupy jsou integrální součástí dějin jídla a všechny se soustředí na otázku proměn konkrétních stravovacích praktik v čase, prostoru a sociálním kontextu. Především však všechny zmíněné přístupy zdůrazňují dílčí aspekty dějin jídla a stravování, i když schází syntéza těchto perspektiv.

- 2 WILHELM ABEL, *Stufen der Ernährung*, Göttingen 1981; ROMAN SANDGRUBER, *Leben und Lebensstandard im Zeitalter des Barock – Quellen und Ergebnisse*, in: *Methoden und Probleme der Alltagsforschung im Zeitalter des Barock*, (edd.) Othmar Pickl, Helmuth Feigl, Wien 1992, s. 171–189.
- 3 R. SANDGRUBER, *Leben und Lebensstandard*. Ke stravování a zdraví srov. též narůstající literaturu ke špitálům: WOLFGANG KLEINSCHMIDT, *Essen und Trinken in der frühneuzeitlichen Reichsstadt Speyer: Die Rechnungen des Spitals St. Georg (1514–1600)*, Münster-New York-München-Berlin 2011.
- 4 Srov. BIRGIT PELZER-REITH, *Fischerei*, in: *Enzyklopädie der Neuzeit*, (ed.) Friedrich Jaeger, Stuttgart-Weimar 2006, díl 3, s. 1010.
- 5 MARTIN P. SCHENNACH, *Jagdrecht, Wilderei und „gute Policey“: Normen und ihre Durchsetzung im frühneuzeitlichen Tirol*, Frankfurt am Main 2007; NICOLAUS GRASS, HERMANN HOLZMANN, *Geschichte des Tiroler Metzgerhandwerks und der Fleischversorgung des Landes*, Innsbruck 1982.

Může se jevit jako nedosažitelná, nicméně kombinace různých perspektiv je důležitá pro postižení jistých aspektů každodenního života.⁶ V reakci na výrazně negativní pohled Wilhelma Abela na období častých agrárních krizí zvedla například Heide Wunder otázku, jak v tomto kontextu vysvětlíme růst počtu obyvatel, pro něž musely být dostupné nějaké potraviny, a navrhla, abychom se zaměřili na komplementární strategie získávání potravy, například pěstování prosa a pohanky.⁷ V této studii se pokusím využít široké spektrum pohledů na dějiny stravování na určitém specifickém místě a propojím různé nastíněné přístupy s teorií směny darů, abych zohlednila jiný než tržní způsob získávání jídla. Mikroanalýza nám pomůže porozumět provázanosti sociálních, ekonomických, právních a kulturních aspektů při zkoumání dějin jídla a tím blíže osvětlit jeden z modů předmoderní evropské ekonomiky.

Směna darů jako sociální praxe ukotvená v raně novověkém hospodářském systému byla předmětem řady antropologických a historických studií.⁸ Propojenost darů v místních ekonomikách poukazuje spolu s tržními transakcemi, úvěrem, dědictvím a jinými formami směny na jejich důležitost pro studium konzumu. Jídlo představovalo v raně novověké střední Evropě jeden z hlavních výdajů domácností a zvláště v obdobích krize byly zásadní alternativní formy získávání jídla, jež pomáhaly překlenout dočasný nedostatek. Dary jídla sloužily jako prostředky utváření a posilování sociálních vazeb nebo jako podpora při politických vyjednáváních. Na význam analýzy darů pro studium jídla upozornily mimo jiné Natalie Zemon Davis a Felicity Heal.⁹ Jako alternativní forma

6 K tomu srov. nedávno editované svazky přinášející práce autorů využívajících různé metodologické postupy: *The Routledge History of Food*, (ed.) CAROL HELSTOSKY, Oxon–New York 2015; *Essen und Trinken in der Europäischen Kulturgeschichte*, (edd.) JUSTUS NIPPERDAY, KATHARINA REINHOLDT, Berlin 2016.

7 HEIDE WUNDER, „Der süße Brei“. *Vom Sattwerden und Überleben in der Frühen Neuzeit*, in: *Dinge und Menschen. Geschichte, Sachkultur, Museologie. Beiträge des Kolloquiums zum 65. Geburtstag von Helmut Ottenjann*, (edd.) Uwe Meiners, Karl-Heinz Ziessow, Cloppenburg 2000, s. 45–57.

8 MARCEL MAUSS, *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*, New York–London, 1990; NATALIE ZEMON DAVIS, *The Gift in Sixteenth-Century France*, Madison–Oxford 2000; FELICITY HEAL, *Food Gifts. The Household and the Politics of Exchange in Early Modern England*, Past and Present 199/2008, s. 41–70; ILANA KRAUSMAN BENAMOS, *The Culture of Giving: Informal Support and Gift-Exchange in Early Modern England*, Cambridge 2009; CRAIG MULDREW, *The Economy of Obligation. The Culture of Credit and Social Relations in Early Modern England*, Basingstoke–New York 1998; HANS PETER HAHN, *Materielle Kultur. Eine Einführung*, Berlin 2005, s. 89–99.

9 N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 34–36, 40–42; F. HEAL, *Food Gifts*, s. 41–70.

směny a distribuce potravin mohou dary jídla doplňovat či naopak zpochybňovat ustálené historické narativy. Můžeme se například tázat, zda raně novověké ego-dokumenty ukazují na periodické změny konzumních praktik v určitém regionu, jak to postuloval Wilhelm Abel. Jaká očekávání lidé měli ohledně konzumace jídla? Koresponduje sociální hierarchie v konzumování určitých druhů jídla, jak ji známe z literatury, se samotnou praxí? Studium darů jídla nám také umožňuje analyzovat sdílený konzum a sociabilitu, o něž v poslední době vzrůstá odborný zájem, zejména pokud se jedná o konzumaci alkoholu.¹⁰ V neposlední řadě sledování proměn distribuce potravinových darů v čase dovoluje zaostřit pozornost na strategie historických aktérů. Lze se například tázat, jak se lidé vyrovnávali s krizemi a nedostatkem zásob jídla, či jak se měnily jejich sociokulturní praktiky, když čelili poklesu v sociální hierarchii.

Při studiu materiální kultury dárcovství má dlouhou tradici výzkum inventářů, jenž nabízí vhled do každodenního života a zdraví lidí. Analýza kuchyňských nástrojů, nádobí, zásob a úrody umožňuje postihnout nejrůznější aspekty dějin stravování, ale zároveň ponechává určité otázky otevřené.¹¹ Studium inventářů je může zodpovědět jen částečně, neboť inventáře zůstávají statickými dokumenty nabízejícími pouze pohled do domácnosti v určitém krátkém časovém segmentu (po dobu inventarizace) a zřídka kdy umožňují zachytit dynamiku změny. Proměny napříč časem mohou odhalit pouze kvantitativní analýzy inventářů pokrývající dlouhé časové období, rozhodnutí jednotlivců však zůstávají nezřetelná.¹² Samotná existence inventářů sepsaných za účelem regulace dědických záležitostí nebo specifikace distribuce manželského majetku ukazuje také na jiné způsoby získávání hmotných dober, například prostřednictvím dědictví, sňatku nebo, jak je zmiňováno v některých inventářích a kšaftech, prostřednictvím darů. Využí-

10 K pohostinnosti a sociabilitě GABRIELE JANCKE, *Gastfreundschaft in der frühneuzeitlichen Gesellschaft. Praktiken, Normen und Perspektiven von Gelehrten*, Göttingen 2013. K Anglii srov. například MARK HAILWOOD, *Alehouses and Good Fellowship in Early Modern England*, Woodbridge 2014.

11 Ke studiu inventářů, kuchyňských nástrojů a nádobí například SARAH PENNELL, „*For a crack or flaw despise'd*”: *Thinking about Ceramic Durability and the 'Everyday' in Late Seventeenth- and Early Eighteenth-Century England*, in: *Everyday Objects: Medieval and Early Modern Material Culture and Its Meanings*, (edd.) Tara Hamling, Catharine Richardson, Farnham 2010; SHEILAGH OGILVIE, MARKUS KÜPKER, JANINE MAEGRAITH, *Frauen und die materielle Kultur des Essens im frühneuzeitlichen Württemberg: Ergebnisse aus Wildberger Inventaren*, *Zeitschrift für Württembergische Landesgeschichte* 71/2012, s. 229–254.

12 Srov. JANINE MAEGRAITH, CRAIG MULDREW, *Consumption and Material Life*, in: *Oxford Handbook of Early Modern European History*, (ed.) Hamish Scott, Oxford 2015, díl 1, s. 369–397, zde s. 372, 390–391.

vání egodokumentů jako komplementárních pramenů k seriálním dokumentům proto představuje důležitou cestu, jak se dozvědět více o zkušenostech a rozhodnutích jednotlivců.¹³ Můžeme se například tázat, zda přítomnost máselnice v domácnosti znamenala, že se máslo vyrábělo pravidelně, nebo pouze příležitostně. Nebo také, zda byl předmět prostě zděděn a neuvítán. Byla část másla vyrobeného doma sdílena s ostatními, resp. darována sousedům, rodinným příslušníkům či přátelům jako dar? Nebo byla část prodána na trhu? Analýza egodokumentů a potravinových darů může přispět k těmto debatám a potenciálně odhalit, jaké významy pro lidi měla materiální dobra.

Dárcovství, směna a sdílení zboží představovaly spolu s komerčními transakcemi, dědictvím, manželskými majetkovými transfery, charitou, domácí produkcí a úvěrem pevnou součást komplexního raně novověkého hospodářství neboli smíšené ekonomiky, s níž bylo následně spjata několik různých úrovní závazků.¹⁴ Zvláště egodokumenty poskytují cenný vhled do fungování místní smíšené ekonomiky z perspektivy příslušných autorů. Umožňují postihnout provázanost komerčních a nekomerčních transakcí, jako byly nákup, prodej, směna, dárcovství, zcizení, komunitní či domácí spotřeba stejně jako domácí výroba, rybolov, lov a sbírání plodin. Tato heterogenita různých praktik se ukazovala jako výhodná zvláště v obdobích krize. Krize a nedostatek peněz či zboží bylo možné překlenout prostřednictvím neformální podpory od sousedů, přátel a příbuzných. Taková smíšená ekonomika koresponduje zčásti s E. P. Thompsonovým konceptem morální ekonomie založeným na širším konsenzu ohledně ekonomických praktik, ačkoli jej Thompson rozpracoval pro hladové bouře v Anglii 18. století a stavěl do kontrastu s pozdější mzdovou ekonomikou.¹⁵

V raně novověkých smíšených ekonomikách byly závazky a reciprocity zcela zásadní. Autor paměti Michel Stüeler napsal v roce 1642, poté co obdržel velmi vítaný jedlý dar, že doufá v možnost pozdějšího oplacení a znovunabytí

13 Skvělý příklad využití egodokumentů k výzkumu raně novověké pohostinnosti představuje kniha G. JANCKE, *Gastfreundschaft*, s. 30–31. K využití deníků pro raně novověkou Anglii například AMANDA VICKERY, *Women and the World of Goods: a Lancashire Consumer and her Possessions, 1751–81*, in: *Consumption and the World of Goods*, (edd.) John Brewer, Roy Porter, London-New York 1994, s. 274–301; AMANDA VICKERY, *The Gentleman's Daughter. Women's Lives in Georgian England*, New Haven 1998.

14 Pro podobný přístup k zaopatření jidlem srov. ANNE RADEFF, *Food Systems: Central-Decentral Networks*, in: *A Cultural History of Food in the Early Modern Age*, (ed.) Beat Kümin, London-New York 2014, s. 29–46, zde s. 31.

15 E. P. THOMPSON, *The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century*, *Past and Present* 50/1971, s. 76–136, zejména s. 79.

schopnosti opět poskytovat dary jiným.¹⁶ Dary vytvářely závazky a udržovaly sítě vztahů doplňující jiné typy vazeb utvářené prostřednictvím úvěrů a tržní směny. Kromě jiných suvislostí ukazují dary jídla na častou pospolitou konzumaci těchto darů.

V této studii budu analyzovat sociální a ekonomický kontext, v němž byly potraviny dary směňovány. Prostředí raně novověkého venkovského města bude sloužit jako dobrý příklad specifické komplexní ekonomiky. Budu se soustředit na dobové praktiky a představy v tomto hospodářském systému a odhlédnu od pozdějšího vzestupu kapitalistické ekonomiky. Podobně, v reakci na recentní důraz na studium konzumu luxusního zboží v elitním prostředí, zaostřím pozornost na každodenní stravovací praxi v kontextu rurálního města, tedy na otázky srovnatelnosti různých sociálních prostředí a na analýzu jejich proměn v čase. Jídlo nepochybně patřilo k velmi oblíbeným, často sdíleně konzumovaným věcem.

Paměti Michela Stüelera poskytují ideální empirickou bázi pro tento přístup. Nabízejí vhled do každodenního sociálního a ekonomického života řemeslníka ve venkovském městě střední Evropy během třicetileté války. Analýza zaznamenaných darů tak slouží jako experimentální doplnění dějin jídla a stravovacích praktik v tomto období.

Paměti Michela Stüelera (1583–1656)

Vše začalo špatným darem. V roce 1615 daroval císař Matyáš svobodné horní město Krupka (*Graupen*) v severozápadních Čechách, společně s jeho lesy, odvody a jurisdikcí, nejvyššímu purkrabímu Adamovi ze Šternberka, jenž se tedy stal novým pánem města.¹⁷ To byla těžká rána pro někdejší svobodné měšťany, kteří

- 16 *Paměti krupského měšťana Michela Stüelera (1629–1649)*, (ed.) JAN KILIÁN, Teplice 2013. Paměti jsou psány německy. Jan Kilián je přeložil do češtiny a opatřil rovněž českým úvodem a poznámkami. Nedávno vyšla také celoněmecká edice: *Michel Stüelers Gedenkbuch (1629–1649): Alltagsleben in Böhmen zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, (ed.) JAN KILIÁN, Göttingen 2014. Za upozornění na tuto edici vděčím Veronice Čapské. Pro doplnění je třeba zmínit, že Jan Kilián vydal rovněž biografii autora paměti: *Příběh z doby neobyčejného sílenství: Život a svět krupského koželuha Michela Stüelera za třicetileté války*, Praha 2014.
- 17 K dějinám města a jeho předání Adamovi ze Šternberka srov. HERMANN HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, Prag 1868, s. 151–155; JAN SMETANA, *Graupen (Krupka, Bezirk Teplitz)*, in: *Handbuch der historischen Stätten: Böhmen und Mähren*, (edd.) Joachim Bahlecke, Winfried Eberhard, Miloslav Polívka, Stuttgart 1998, s. 172; *Paměti krupského měšťana*, s. 19–37.

se teprve roku 1584 vykoupili z poddanství. Až do roku 1616 měla Krupka status svobodného města. Krupští měšťané, nyní poddaní Šternberků, se snažili trvat na privilegiích, jež jim byla dříve potvrzena, avšak nově zpochybněna. Celé následující století strávili vyjednáváním o zpětném získání privilegií a v soudních přích s novou vrchností. V očích krupských měšťanů se tedy jednalo o špatný dar, který zkalil jejich vztah s novou vrchností a promítal se do jejich každodenních životů. Konflikty a neustálé úsilí o znovuzískání privilegií jsou reflektovány v lokální historiografii, v městské kronice z přelomu 17. a 18. století sestavené měšťanem Michaelem Johannem Weinerem a jeho písařem Johannem Wagnerem (tzv. Weinerova kronika) a v dějinách horního města Krupka, jež využily pasáže z Michelelem Stüelerem vedených pamětí.¹⁸ Stüeler si vedl své záznamy od roku 1615 do roku 1656, téměř do doby, kdy zemřel, ale dochovala se pouze střední část, zahrnující léta 1629–1649.¹⁹ V roce 2013 vydal Jan Kilián obsáhlou edici druhé části pamětí (1629–1649) v původním německém znění a v českém překladu, do níž zahrnul výsledky svého rozsáhlého výzkumu k osobám zmiňovaným Stüelerem.

Ačkoli se paměti nedochovaly v původní verzi a editovaná část obsahuje jistě proluky, představují cenný historický dokument prostředkující vlastní perspektivu autora. Paměti s deníkovou strukturou přinášejí záznamy relevantní pro autorovu každodennost. Tematizuje v nich sebe sama, své zkušenosti, a utváří tak svou subjektivitu. Můžeme je tedy definovat jako egodokument.²⁰ Nedávno vy-

- 18 K tzv. Weinerově kronice Johanna Michaela Weinera (1642–1726) a jeho písaře Johanna Wagnera a také k využití Stüelerových pamětí srov. *Paměti krupského měšťana*, s. 46–47, 52–54, 840; H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, s. VI–VII, 209–216, zejména s. 213. S kronikou pracoval už Hallwich (ale neznal ještě Stüelerovy paměti). V jeho době se nacházela v městském archivu v Krupce. V současnosti ji uchovává Státní okresní archiv v Teplicích, Archiv Města Krupky, inv. č. 56, Pamětní kniha 1426–1853, kniha č. 1 (tzv. Weinerova kronika).
- 19 Rukopis byl naposledy využit v roce 1680 pro Weinerovu kroniku a znovuobjeven byl teprve na konci 19. století. Druhá část byla opsána, ale další trajektorie či uložení původního rukopisu zůstávají neznámé. K osudům paměti srov. *Paměti krupského měšťana*, s. 46–52, 840.
- 20 Chybějí záznamy pro následující časové úseky: 21. října 1632 až březen 1633; 4. září 1634 až 26. prosince 1634; 18. ledna 1639 až 1. ledna 1640; 12. srpna 1645 až duben 1646; rok 1649 je neúplný. K definici egodokumentů BENIGNA VON KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Ueberlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, *Historische Anthropologie* 2/1994, s. 462–471. K egodokumentům a k představení vybraného korpusu pramenů osobní povahy srov. GABRIELE JANCKE, *Selbstzeugnisse im deutschsprachigen Raum (Autobiographien, Tagebücher und andere autobiographische Schriften), 1400–1620. Eine Quellenkunde* (edd.) Gabriele Jancke, Marc Jarzebowski, Klaus Krönert and Yvonne Aßmann, www.geschkult.fu-berlin.de/e/jancke-quellenkunde (náhled 13. září 2008). K vzorové analýze kronik srov. DANA SAJDI, *The Barber of Damascus. Nouveau Literacy in the Eighteenth-Century Ottoman Levant*, Stanford 2013, s. 6–10.

daná Bräuerova analýza městských kronik v přilehlém Sasku a Lužicích ukazuje omezení, jimž badatelé čelí a jež lze vztáhnout také na egodokumenty. Většinu textů vytvořili příslušníci středních a vyšších sociálních vrstev, členové duchovního stavu či řemeslníci, radní nebo kupci. Zároveň to znamená, že jen velmi nedostatečně a okrajově jsou zde zastoupeni lidé nižšího sociálního původu.²¹ Tato okolnost je úzce spjata s nízkou úrovní gramotnosti. Jakákoli analýza raně novověkých egodokumentů musí kontextualizovat autory a jimi zaznamenávané každodenní praktiky z příslušné sociální sféry. Vyvozované obecnější závěry je proto nezbytné vyvažovat. Dalšími signifikantními faktory jsou perspektiva, intence a doba vzniku: Byl dokument zamýšlen k publikování, a tedy napsán pro budoucí specifické čtenáře? Nebo byly záznamy určeny pouze pro osobní potřebu? Byly pořizovány průběžně, či retrospektivně?²²

V tomto příspěvku přistupuji k pamětem jako k egodokumentu, jenž pravděpodobně nebyl určen k publikování. Autor pořizoval záznamy průběžně, jen s malými časovými prodlevami. Zaznamenával každodenní události či politická vyjednávání. Projevuje se v obou případech velmi impulzivně, a umožňuje tak vhled do svého způsobu chápání událostí. Dává najevo svůj vnitřní náboženský konflikt, opozici vůči vrchnosti a reflektuje svou sexualitu. Barvitým jazykem projevuje své názory na jiné lidi. Pro své spoluměšťany používá výrazy jako šelma, kurva či zloděj.²³ Dle zmíněných indicií můžeme soudit, že paměti byly určeny pro soukromé účely, ačkoli o jejich existenci patrně věděli další lidé. Jak bylo zmíněno výše, krátce po Stüelerově smrti se patrně dostaly do rukou úředníka městské samosprávy Weinerja, který je využil pro kroniku města. V následující části svého příspěvku se zaměřím na analýzu všech zmínek o směně darů a konzumaci jídla. Praktiky, percepce a preference jednoho člena určité lokální komunity tak využiji k postižení každodenního života pospolitosti z perspektivy jednoho v ní ukotveného aktéra. Některé vyvozené předběžné obecné závěry budu konfrontovat s dalšími prameny s cílem jasněji pochopit raně novověké střeoevropské sociální a ekonomické dějiny.

- 21 HELMUT BRÄUER, *Stadtchronistik und städtische Gesellschaft: über die Widerspiegelung sozialer Strukturen in der obersächsisch-lausitzischen Stadtchronistik der frühen Neuzeit*, Leipzig 2009, s. 253–254. K tomu srov. *Paměti krupského měšťana*, s. 14.
- 22 K přístupům k egodokumentům srov. též tři následující projekty: www.egodocument.net/egodocument/index.html; www.wp.unil.ch/egodocuments/de/home-2/; www.ejlw.eu/index.
- 23 *Paměti krupského měšťana*, s. 104 (27. září 1630), 172 (4. ledna 1632), 714 (8. března 1649). Dle Kiliána vznikaly zápisy průběžně, nedlouho po samotných událostech, srov. *Paměti krupského měšťana*, s. 839.

Michel Stüeler narozený kolem roku 1583 byl profesí koželuh a jeho sociální sféra byla tvořena městskou střední třídou. Zastával řadu úřadů jako například post mistra cechu koželuhů, nejvyššího horního správce neboli bergmistra, lesního hlídače čili fořtmistra a od roku 1628 byl členem sboru obecních starších.²⁴ Byl také pověřen inspekceci nad řezníky, pekaři a rybníky, což znamená, že měl jistou kontrolu nad kvalitou potravních artiklů a rovněž přístup ke speciálním poživatinám, jako byly ryby a zvěřina. Vlastnil též pozemky a jeho doplňková agrární činnost byla značná. Byl osobně zapojen do vyjednávání s vrchností a zaznamenával současné politické události. Jeho paměti dokumentují demografické události rodiny, přátel a sousedů, zemědělské cykly, ceny sklizené úrody, meteorologické podmínky, místní těžbu cínu, jeho úřednickou a řemeslnou činnost, vaření piva a výrobu vína, koupě, konfesní a dědické záležitosti a dárcovství. Zaznamenával také všechny své konzumní aktivity, například kdy koupil potřeby pro domácnost jako hmoždír do kuchyně nebo oděvy pro sebe a členy rodiny, včetně toho, kdy je začal používat. Například v roce 1643 napsal: „25. téhož jsem koupil od ženy Tobiasse Götliche 3 lokty černého sukna na kalhoty a punčochy, loket za 37 krejcarů. Udělal je Siemon Kolschitter. Bože, dej mi svou milost a požehnání. Amen.“ O necelé dva týdny později zaznamenává: „Oblékl jsem si černé kalhoty. Bože, nebeský králi, dej mi v nich svou milost a požehnání. Amen. Stály mě 35 českých grošů.“²⁵ Zmínky o koupích, ceně a počátku užívání naznačují osobní významy, jež zboží pro něj mělo. Všechny jeho záznamy o konzumních aktivitách jsou navíc doplňovány stručnou modlitbou, jež nepřímou kontextualizuje získaná materiální dobra jako boží dary a usiluje zajistit si jejich další plynutí. Právě stejně tak důležité jako tržní transakce byly totiž dary.

Darem mohlo být cokoli od potravin jako máslo či jablka po cínové nádoby či oděvní artikly. Někdy Stüeler zaznamenal hodnotu darů, a naznačil tak jejich provázané symbolické, sociální a ekonomické významy, zvláště v obdobích krize.

24 K biografickému profilu Stüelera *Paměti krupského měšťana*, s. 39–46.

25 *Paměti krupského měšťana*, s. 540 (25. listopadu 1643): „3 Elen schwarz tuch zu Hosen und Strümpffen kauft von der Tobias Götlichin, die Ele pro 37 Kr. Simon Kolschitter gemacht. [...] Gott gebe mir sein Gnad und Segen. Amen.“ *Paměti krupského měšťana*, s. 542 (6. prosince 1643): „die schwarzen Gewandthosen angezogen. Gott der himmlische König geme mir sein Gnad und Segen darinnen. Amen. Kostet mich 36 böhm. Groschen.“ České překlady německého originálu paměti jsou dostupné v Kiliánově dvojjazyčné edici, proto zde bude odkazováno pouze na původní německé znění.

S takovými hodnotovými vyjádřeními se jen zřídka kdy lze setkat v inventářích, s výjimkou příležitostných svatebních darů nebo odkázaných předmětů.²⁶

Záznamy vykazují určité pravidelnosti: Stüeler zahajoval každý rok modlitbou za zdařilý nastávající rok a zápisy člení dle měsíců a dní. Na závěr roku pak vždy připojil krátké resumé, v němž shrnul aktuální úrodu a ceny obilí, zdravotní, demografické a rodinné záležitosti i hlavní politické události. Vše pak opět uzavřel modlitbou.

Pro město Krupka měla třicetiletá válka nesmírně tíživé důsledky a paměti zachycují autorovy osobní aktérské zkušenosti. Stüeler zaznamenává kvartýrování vojáků, pochodování armád městem, drancování a těžké břemeno válečných kontribucí. Poznamenal si čísla obětí moru, z nichž mnoho patřilo mezi členy jeho rodiny a blízké známé. Mezi lety 1626–1649 se populace snížila z tisíce obyvatel na 100 rodin.²⁷ Po roce 1634, kdy bylo město zasaženo ničením, požárem a epidemií, lze pozorovat Stüelerův ekonomický úpadek, který se zhoršil ve 40. letech 17. století. Aby ekonomicky vyšel, musel prodat část svých pozemků a cenné předměty jako koželužský kotel.²⁸ Během tohoto období město také čelilo rekatolizaci. Krupka byla přibližně od roku 1576 luteránská a katolický kněz byl opět instalován v roce 1624. Měšťané však vzdorovali až do roku 1628 a konfesní ambivalence je patrná také ve Stüelerových záznamech a do budoucna se nabízí k důkladnějšímu studiu, jež přesahuje možnosti tohoto příspěvku.²⁹ Paměti nás budou zajímat především jako pramen ke způsobům, jimiž si lidé snažili udržet svůj sociální a ekonomický status navzdory válce a nemocem. Důležitou úlohu v těchto strategiích totiž hrála integrovaná ekonomie daru.

26 Například v jižním Tyrolsku odkazují místní soudní protokoly často k darům. Režim odděleného majetku manželů si vyžadoval oddělenou evidenci a identifikaci vlastnictví manželů po smrti jednoho z partnerů. V těchto záznamech je například jako majetek vdovy popisován veškerý majetek, který si přinesla do manželství a který také zahrnoval všechny předměty, jež jí byly darovány. V některých případech byly tyto předměty také explicitně jmenovány. Srov. Südtiroler Landesarchiv, Stadtgericht Brixen Verfachbuch 3, 1539, fol 19v–21v, vdovské vyrovnání, které zmiňuje, manželův dar malé stříbrné mísy.

27 H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, s. 167, 190. V roce 1648 byly dvě třetiny domů pusté.

28 *Paměti krupského měšťana*, s. 434 (7. května 1641).

29 H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, s. 165–166, 170.

Ekonomie daru a dějiny konzumu

V návaznosti na Marcela Mausse přinesla Natalie Zemon Davis fascinující analýzu směny darů ve Francii 16. století. Zkoumala dárcovství jako určitý „modus“ či „registr“ s vlastním „repertoárem chování“ a ukázala jeho ukotvenost v celku ekonomického života: modus daru existoval souběžně s modem prodeje a modem nátlaku (zastupujícím různé formy zcizení).³⁰ Podnětnou otázkou zůstává, zda byly dary dávány dobrovolně, nebo byly součástí systému určovaného očekáváními a závazky a také zda a jak docházelo k proměnám v čase. V tomto příspěvku se inspiroji N. Z. Davis a zaměřím se na specifické dárcovské praktiky v prostředí malého města v čase vleklé ekonomické krize. Stüeler se vyjadřoval k otázkám směny darů, a tedy také reciprocity, a nabízí možnosti zkoumat je provázané s místními ekonomickými strukturami. Budu se soustředit především na potravinové dary, abych prozkoumala jejich důležitost v širší síti směny, kterou obvykle neumožňují postihnout seriální prameny a jiný empirický materiál k dějinám stravování.

Felicity Heal analyzovala potravinové dary ve své studii o domácnostech a politické směně v raně novověké Anglii ve světle okolností, jež konstituovaly jídlo jako dar spíše než jako komerční artikl. Využívala účty šlechtických domácností a dospěla k závěru, že dary jídla, tedy jedna z nejzákladnějších forem daru, byly ústřední pro praxe pohostinnosti a podpory v nouzi a zcela zásadní pro udržování sociálních vazeb v raně novověké společnosti. Kromě sousedské směny a pomoci poukazuje Felicity Heal také na hledání patronace, na lokální politické vztahy a pouta. Zdůrazňuje, že dárcovská a tržní ekonomika koexistovaly a že oba modely měly dimenzi morálky a závazku: jak reciprocity, tak úvěrová spolehlivost.³¹ Otázce závazku se věnoval Craig Muldrew, jenž klade důraz na ekonomiku vystavěnou na různých rovinách závazků.³² Práce Valentina Groebnera, ačkoli se nesoustředí na dary jídla jako takové, analyzuje směnu darů na základě basilejských městských účetních knih a akcentuje ambivalentnost darů v úředním prostředí. Ambivalentní bylo zvláště darování vína, jež Groebner nahlíží jako převážně politické dárcovské praxe, jež se mohly snadno změnit v úplatky.³³ Otázku neformální podpory a dárcovství zkoumala pro raně novověkou Anglii Ilana Krausman Ben-Amos, která

30 N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 9.

31 FELICITY HEAL, *Food Gifts. The Household and the Political Exchange in Early Modern England*. Past and Present 199/2008, s. 41–70.

32 C. MULDREW, *Economy of Obligation*. K tomu též G. JANCKE, *Gastfreundschaft*, s. 308–311.

33 VALENTIN GROEBNER, *Liquid Assets, Dangerous Gifts: Presents and Politics at the End of the Middle Ages*, Philadelphia 2002, k darům vína s. 22–24.

pracuje s širší definicí dárcovství.³⁴ Všechny zmíněné práce však analyzují společnosti a sociální skupiny odlišné od prostředí zastoupeného Stüelerovými paměťmi. Ke komparacím je tedy nutné přistupovat obezřetně.

Při definici „daru“ se opírám o vymezení v německém slovníku Johanna a Wilhelma Grimmů, jež zahrnuje všechny transakce zboží či služeb poskytnuté nikoli jako platba, ale s úmyslem věnovat dar.³⁵ Výraz používaný Stüelerem v jeho německy psaných pamětech nebyl *schenken* (tedy věnovat či darovat), ale *verehren*, jež může být ve svém raně novověkém významu přeloženo jako poctit někoho něčím.³⁶ Stüeler používal termín *Gabe* především ve spojení s dary poskytnutými Bohem, jež by byly bližší termínu *donatio*. Jakob Grimm vytvořil etymologickou studii ke směně darů, v níž anticipoval některé z Maussových konceptů jako reciprocita či oplácení daru. V tomto kontextu zdůraznil také význam jídla a pití.³⁷ Marcel Mauss rovněž zaměřil pozornost na směnu darů v germánském právu a nalezl v něm dlouhou tradici dočasného odkládání opětování a závazku k reciprocitě. Mary Douglas zdůraznila ve svém úvodu k překladu Maussovy *Eseje o daru*, že neexistují nezištné dary. Podobný přístup lze najít také u Stüelera.³⁸ Analýza dárcovských praxí může ukazovat na určitou propustnost či vágnost hranice mezi platbou a darem. Zvláště pokud se díváme na společnost v ekonomicky tíživých obdobích, jako byla například střední Evropa během třicetileté války, nabývá reciprocita nový kontext a význam.³⁹ Dary byly úzce spojovány s reciprocitou a zdá se, že existovalo přesvědčení, že neexistují nezištné dary. O teorii daru a dědictví Maussova díla bylo napsáno mnohé.⁴⁰ V této studii budu konfrontovat některé výsledky s pohledem autora paměti a s tím, jak chápal směnu darů ve své vlastní společnosti. Je možné, že ekonomie daru se lišily

34 Srov. I. KRAUSMAN BEN-AMOS, *Culture of Giving*.

35 Srov. „*Geschenk*“, 1. *Sache, die geschenkt wird, freiwillige Gabe*, in: Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm, díl 16, Leipzig 1854–1961. Quellenverzeichnis Leipzig 1971. Online verze www.woerterbuchnetz.de/DWB/?lemma=geschenk (náhled 30. března 2017).

36 Srov. „*verehren*“. *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*, díl 25. Leipzig 1854–1961. Quellenverzeichnis Leipzig 1971, Online verze www.woerterbuchnetz.de/DWB/?lemma=verehren (náhled 30. března 2017).

37 JACOB GRIMM, *Schenken und Geben*, in: Týž, *Kleinere Schriften*, díl 2, Berlin 1865, s. 173–210.

38 Srov. předmluvu MARY DOUGLAS, *Foreword*, in: M. Mauss, *The Gift*.

39 Srov. JONATHAN PARRY, *The Gift, the Indian Gift and the 'Indian Gift'*, *Man* 21/1986, s. 453–473.

40 Pro přehled HANS PETER HAHN, *Materielle Kultur. Eine Einführung*, Berlin 2005, s. 91–99; DIRK QUADFLIEG, *Tauschen und Geben*, in: *Handbuch Materielle Kultur. Bedeutungen, Konzepte, Disziplinen*, (edd.) Stefanie Samida, Manfred K. H. Eggert, Hans Peter Hahn, Stuttgart-Weimar, 2014, s. 117–124.

v čase a prostoru. Definice daru proto musí být analyzována a adaptována případ od případu. Analýza paměti, resp. egodokumentu, může prověřit tento přístup, neboť takový pramen napsaný z osobní perspektivy nabízí vhled do vnímání, intencí a strategií osoby situované v určité komunitě.

Dárcovské praktiky ve Stüelerových pamětech⁴¹

Na základě Stüelerových záznamů lze identifikovat několik různých dárcovských praktik. Soubor těchto praktik můžeme dále rozčlenit do specifických kategorií. Úvahy nad rozlišením jednotlivých kategorií jsou vedeny mírou důležitosti připisovanou jim autorem paměti a jejich potenciálem postihnout různé dárcovské praktiky. Zohledňovány jsou praktiky každodenní, příležitostné a ty, jež odrážejí vztahy mezi dárce a příjemcem. Některé kategorie je tak obtížné rozlišit a přesahy jsou možné. Ze všech nejdůležitějším darem byl dar boží milosti – ve Stüelerově pojetí se projevoval především jako boží dar zdraví, prosperity a zemědělské produkce.⁴² V každoročním shrnutí zaznamenával výši úrody a děkoval Bohu za jeho hojné dary.⁴³ Univerzální víra, že všechny věci mají původ v boží štědrosti, se odrážela v popisu transakcí, ať již koupí, vytváření dluhů či dávání darů, k nimž Stüeler připojoval krátkou modlitbu. Zároveň tento přístup posiloval pohled, že by tyto dary – jako určitá obecná dobra – měly být sdíleny s jinými. Tabulka č. 1 ukazuje různé dárcovské praktiky a jejich distribuci. Čísla rekonstruovaná na základě paměti přibližně odrážejí dárcovské aktivity popsané autorem mezi léty 1629–1649. V četných případech se ale tyto aktivity jeví jako mnohoznačné a není vždy možné určit, zda představují akt darování, vypůjčení, koupě či odměny.⁴⁴ Čísla tedy mohou naznačit pouze tendence či trendy.

Almužny a charita

Charitativní podpora a dárcovství almužen chudým byly nábožensky konotovány. Očekávalo se, že tyto dary budou dárci opětovány prostřednictvím modliteb

41 Ke komplexitě dárcovských praktik I. KRAUSMAN BEN-AMOS, *Culture of Giving*, s. 9–10.

42 Srov. N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 100, kapitola *Gifts and the Gods*.

43 Srov. *Paměti krupského měšťana*, s. 114 (prosinec 1630): „Dem Allmechtigen Gott sei Lob, Preis, Ehr und Danck gesaget für alle seine reichen Gaben.“

44 Křehkou hranici mezi dary a prodeji a problém kvantitativního přístupu diskutuje rovněž F. HEAL, *Food Gifts*, s. 48.

Tabulka č. 1: Dárčovské praktiky

Dárčovské praktiky	Popis	číslo	celkem
Almužny			7
Odměny			19
Demografické události			24
	Svatby	8	
	Křty	3	
	Pohřby	9	
	Závěti	4	
Sezónní dary			30
	Vánoce	10	
	Nový rok	10	
	Velikonoce	7	
	Letnice	3	
Rodina / příbuzní			14
Obecné dary, nespecifikované			46
Dary církvi či faráři			17
Vypůjčeno			5
Dary plynoucí z angažmá v městské samosprávě			39
	Po provedení oficiálního aktu	18	
	Vztahující se k cechům	4	
	Vztahující se k úřadu (lov)	17	
Odmítnutí darů			18
Politické dary, vrchnost			26
	Dary v souvislosti s vyjednáváním	21	
	Dary v militárním kontextu	5	

a že mohou přispět ke spásě dárce.⁴⁵ Almužny chudým bylo možné chápat také jako dary Bohu.⁴⁶ Byly součástí dárčovské kultury. Stüeler daroval některé ze sklizených hroznů vína chudým a vyjadřoval poděkování Bohu za dar hojné úro-

45 Srov. k charitě a neformální pomoci ROBERT JÜTTE, *Poverty and Deviance in Early Modern Europe*, Cambridge 1994, s. 139–140; N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 100–103, 110.

46 N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 103.

dy vína,⁴⁷ jindy daroval dva bochníky chleba dvěma osamělým ženám v den, kdy pekl.⁴⁸ Almužny byly rovněž spjaty s oficiálními akty, jako byly inspekce pekařů, po nichž byl chléb těch pekařů, kteří nesplnili stanovená pravidla, distribuován mezi chudé. V těchto případech se nečekala jiná reciprocita než vděčnost. Lidé mysleli na chudé také ve svých závětech. Například po pohřbu vdovy po lékárníkovi byla pohoštěna celá městská rada a chudí dostali chléb a víno.⁴⁹ Chleba a víno s sebou nesly také náboženský význam jako eucharistické dary.

Dárcovství almužen ale s sebou v náboženském kontextu neslo i další významy. Město Krupka bylo luteránské téměř půl století, než začalo ve 20. letech 17. století čelit rekatolizaci. Většina měšťanů konvertovala nejpozději roku 1628. Záznamy v analyzovaných pamětech ukazují vnitřní konflikty, které přetrvávaly. Teologické rozdíly mezi jednotlivými konfesemi ovlivňovaly každodenní rozhodnutí, například slavení svátků určitých svatých nebo dodržování půstu. Jaký vliv měly na chápání charity a almužen? Dary spojené s pohřby, jak jsme viděli na příkladu pohřbu lékárníkovy vdovy, byly běžné také v protestantském prostředí a mohou naznačovat kontinuitu dřívějších praktik.⁵⁰ Poskytování almužen je ale mezi dary zaznamenáno poměrně zřídka. Důvody mohly být různé. Stüeler například nikdy nepersonalizuje chudé, tyto „arme Leute“ zůstávají většinou bezjmenní. Jejich osud se mu však vždy zdál blízký a často popisoval, jak lidé byli pauperizováni v důsledku nešťastných náhod, vojenských vpádů, loupeží, požárů nebo přílišného zatížení vrchností.⁵¹ Častá anonymita příjemců almužen kontrastuje se Stüelerovým popisem všech jiných dárcovských transakcí, u nichž jsou dárce a příjemci vždy jmenováni – jedná se o lidi, s nimiž byl Stüeler v kontaktu pravidelně, například o členy rodiny, sousedy, jiné příslušníky cechů a úředníky městské samosprávy, kteří patřili k jeho sociální sféře, nebo vyjádřeno slovy Mary Douglas, tvořili „reciproční dobrovolné cykly směny”.⁵² Organizace chudinské

47 *Paměti krupského měšťana*, s. 362 (4.–6. října 1638).

48 *Paměti krupského měšťana*, s. 350 (1. července 1638).

49 *Paměti krupského měšťana*, s. 112 (17./22. prosince 1630): „Nach Begrebnis ist ein ganzer Rath und die Adjuuanten gespeiset worden, und den armen Leuten Wein und Brot ausgeteilet worden; ist 1 ½ Vas Wein aufgangen. Gott sei ihr genedig.“

50 DIARMAID MACCULLOCH, *Reformation. Europe's House Divided 1490–1700*, London 2003, s. 578–579.

51 Po vojenském útoku na Teplice Stüeler zaznamenal: „Dieser Hans Panir [Johan Banér] hat das Rote Haus, das Seestedel abgebrant und viel umliegende Torffer, hat viel arme Leute gemacht, und außn Lande gezogen. Gott wird ihn straffen.“ – *Paměti krupského měšťana*, s. 386 (20./22. března 1640).

52 M. DOUGLAS, Foreword, in: M. MAUSS, *The Gift*, s. XX.

péče byla navázána na obecní a církevní struktury, což může být důvodem, proč Stüeler takřka nezmiňuje žebráky. Na institucionální bázi přijímali almužny pravděpodobně chudí obyvatelé místního špitálu. Domnívám se, že individuální dárcovství almužen se v důsledku konfesionálních změn nesnížilo, ale pokračovalo v sociálním rámci směny. Nezdá se, že by se postoj k charitě výrazně proměnil v důsledku rekatolizace.⁵³ Charitu můžeme nahlížet v kontextu neformální pomoci v prostředí individuálních sociálních sfér a darů chudým v případě hojné úrody nebo přebytků jídla.

Stüeler byl velmi zbožný a k církevnímu životu přispíval svými muzikálními dovednostmi. Jeho zbožnost je patrná na darech směňovaných v tomto kontextu, mezi farním knězem a jím samotným či farní komunitou. Kvůli rozpolcenosti mezi protestantstvím a katolicismem byl Stüelerův vztah k místním kněžím problematický. Jeho zbožnost mu ale získala sympatie některých kněží, kteří mu dovozovali učit v dívčí škole. Tohoto úkolu byl ale zbaven, poté co projevil tíhnutí k protestantismu. Při jedné příležitosti, poté co mu kněz v roce 1647 opět dovolil vyučovat, oslavovali obnovené sociální pouto pozdě do noci nad štikou, kaprem, vínem a pivem. Stüelerův vztah ke katolické víře i ke kněžím ale zůstal ambivalentní. V případě almužen a charity nebyla reciprocita nutně navázána zpět na dárce. Ačkoli se od chudých očekávala modlitba za dárce, v některých případech mohly takové dary být projevem reciprocit za dřívější pomoc získanou od někoho jiného. To ukazuje na očekávání charitativně pomáhat, když má jedinec možnost a prostředky tak učinit. Ani almužny tak nebyly „čistými“ dary.

Odměny

Zdá se, že běžnějším způsobem dárcovství byla odměna za laskavost, službu nebo za dokončení oficiálního úkolu. Často měla povahu opětování daru, jež představovaly poskytnuté služby. Tomuto jevu se věnovala Natalie Z. Davis, která uvádí příklad vína darovaného jako „diškrece“ či pozornost za služby nebo nádavkem k platu.⁵⁴ Služebnictvo dostávalo malý dar za doručení zboží nebo byli Stüeler a jeho spoluohodnostáři v úřadech pohoštění jídlem a vínem po rozměření pole. Společný přípitek či popíjení byly častým způsobem, jak odměnit skupinu lidí po završení oficiálního aktu. Důležitý byl komunitní aspekt a odměny většinou

53 Srov. R. JÜTTE, *Poverty and Deviance*, s. 139, který rovněž vyjadřuje názor, že reformace neměla vliv na individuální charitativní dárcovství. Nověji to ukázala I. KRAUSMAN BENAMOS, *Culture of Giving*, pro rané novověkou Anglii.

54 N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 53–54; V. GROEBNER, *Liquid Assets*, s. 55–59 (k náдавкům k platu).

sestávaly z jídla a pití. V roce 1642 například nechal farář postavit nová boží muka a pomáhalo při tom 12 měšťanů. Kněz je odměnil osmnácti žejdlíky piva, dvanácti žejdlíky vína, sýrem a chlebem s máslem, jež zkonsumovali společně.⁵⁵ Sdílení jídla bylo součástí pozvání ke stolu či příspěvní pokrmem, například kyse-
lým zelím.⁵⁶ Takové odměny byly přímým opětováním poskytnuté služby.

Demografické události

Dary spjaté s demografickými událostmi, mezi něž patří svatby, křty, pohřby nebo pořízení závěti, zaujímají v kultuře dárcovství důležité místo.⁵⁷ Pozvání na svatbu zahrnovala sdílení jídla a nápojů, svatební dary však často sestávaly z utilitárních domácích artiklů. Ke svatbě se každopádně očekávaly dary, což mohlo představovat pro pozvané hosty problém. Například v době nedostatku se Stüeler rozhodl nepřijmout pozvání na svatbu, neboť neměl nic, což by mohl dát darem, by znamenalo narušení cyklu směny darů.⁵⁸ Křty nutně nezahrnovaly dary, ve 40. letech 17. století však kněz osvobodil Stüelera od poplatků za křest jeho dětí, což Stüeler sám označil jako dar.⁵⁹ Prominutí závazku či osvobození od povinnosti je formou charity, tedy dárcovství, jež bylo důležitou součástí raně novověkých ekonomik, i když na něj nenarážíme často. Fenoménu odpuštění dluhů a jeho důležitosti pro chudé a neprosperující obchodníky se věnoval Craig Muldrew a zdůrazňoval jeho neoficiální význam pro chudinskou péči a sousedské vztahy. Soudobé prameny dokonce popisovaly takové odpuštění jako formu charity.⁶⁰ Raně novověká střední Evropa měla také etablovaný úvěrový trh, který se zformoval již ve středověku.⁶¹ To je reflektováno rovněž v řadě Stüelerových záznamů týkajících se dluhů a půjček. V těchto pamětech se fenomén odpuštění

55 *Paměti krupského měšťana*, s. 472 (20. května 1642): „Het er uns vorehret 18 S. Bier, 12 S. Wein, Kes und Butterbrot.“

56 N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 35. Na příkladu raně novověké Francie popisuje zvyk přispět k sousedskému setkání u jídla vlastním pokrmem.

57 M. MAUSS, *The Gift*, s. 78, ke germánskému právu a darům při křtu, prvním přijímání, zásnubách, svatbách apod.

58 *Paměti krupského měšťana*, s. 538 (8. listopadu 1643): „Bin uf keine gezogen, habe kein Geld gehabt.“

59 *Paměti krupského měšťana*, s. 566 (8. června 1644), 706 (30. prosince 1648).

60 C. MULDREW, *Economy of Obligation*, s. 304–307.

61 Srov. SHEILAGH OGILVIE, MARKUS KÜPKER, JANINE MAEGRAITH, *Household Debt in Early Modern Germany: Evidence from Personal Inventories*, *Journal of Economic History* 72/2012, s. 134–167; k růstu úvěrových trhů v Tyrolsku CHRISTIAN HAGEN, *Fürstliche Herrschaft und kommunale Teilhabe. Die Städte der Grafschaft Tirol im Spätmittelalter*, Bozen 2017,

dluhů objevuje v souvislosti s odpouštěním trestů a pokut, což poskytuje dobrý příklad ke zdůraznění ambivalence dárcovských praktik: sezonní dary a oficiální akty mohly rovněž být formou charity.⁶²

Sezonní dary

Sezonní dary o Vánocích, Novém roce, Velikonocích a letnicích byly zaznamenány především v pozdějším období mezi léty 1641–1649. Většina z nich, zejména o Velikonocích a letnicích, byly potravinové dary sestávající z chleba či masa. Zdá se, že tyto dary naznačují rostoucí potřebu podpory. Stüeler byl za ně vděčný a v některých případech dokonce zaznamenal svou frustraci z neschopnosti dávat, a tedy sám podporovat jiné. Do svých pamětí si roku 1642 zapsal: „Velikonoční den byl pěkný a jasný a já jsem neměl žádné peníze, abych si mohl koupit konev piva. Gorge Bruch nám dal džbán plný patěsek, žena Caspera Sadlera mi přinesla kousek vepřového masa a 2 jitrnice a Michel Pazelt mi poslal 2 libry hovězího masa. Byl mi dlužen za prodanou trávu z louky. Poslal mi placku a žena Gorgeho Brucha také jednu placu. Bože naděl mi také opět tak, abych mohl dávat chudým lidem.“⁶³ Tento záznam odhaluje několik aspektů směny: sousedskost a podporu, již získával s dary jídla, a také jeho chápání reciprocity. Taková dostatečná materiální prosperita byla sama vnímána jako boží dar a zároveň vytvářela morální závazek dávat či sdílet s jinými.

s. 132. Christian Hagen zkoumá středověký úvěrový trh v běžícím DFG projektu *Gläubiger und Schuldner: christliche und jüdische Darlehensmärkte in deutschen Städten des Spätmittelalters*.

- 62 V roce 1630 nechal Stüeler odsoudit Michela Kolera za krádež dřeva. Kolerova žena ale žádala o jeho propuštění. Jeho trest byl nakonec prominut s výjimkou ceny za dřevo. *Paměti krupského měšťana*, s. 92 (4. února 1630). „Den 7. dito ist er des gefengnis entledigt worden, aus grosser Bit wegen seines Weibes ist die Straf ihm geschenckt worden. Das Holz hat er müssen zalen pro 1 SS.“ K moci úředních představitelů udělit odpouštění a k ambivalentnosti takových darů srov. V. GROEBNER, *Liquid Assets*, s. 59–63.
- 63 *Paměti krupského měšťana*, s. 466 (Velikonoce 1642): „Der Ostertag ist schon und helle gewesen, und habe kein Geld gehabt, daß ich mir hette können eine Kanne Bier kauffen. Gorge Bruch hat uns einen Krug vol Patjesten geben, Casper Sadlerin hat mir ein Stückel Schweinefleisch und 2 Leberwürste bracht, und Michel Pazelt hat mir 2 lb Rindfleisch geschickt. Ist mir schuldig gewest vor Gras uf der Wiese vorkaufft. Hat mir ein Flecken geschickt und die Gorge Pruchin auch ein Flecken geschickt. Gott bescher mir auch wieder, daß ich armen Leuthen kan geben. Amen.“

Rodinné dary a obecné dary

Dárcovství bylo běžné mezi členy rodiny a Stüeler zaznamenal dary, které získal od své ženy, jako stříbrný snubní prsten, nebo oblečení a látky, které koupil pro ni. Oděvy a především potravinové dary směřoval se svými dětmi, švagrem a švagrovým otcem.⁶⁴ Rodinné dary nebyly nutně spojeny s nějakou událostí, ale mohly například vzejít z manželčiny návštěvy u jeho příbuzných, z níž se vrátila s obilím a drůbeží, nebo z nahodilého dceřina daru kapesníku.⁶⁵ Ve většině případů však nebyly dary spjaté s určitou sezonní či demografickou příležitostí, ale byly dávány v širokém spektru kontextů. Tvořily součást dárcovské sítě mezi sociálně rovnými a příbuznými. Byly odpovědí na sociální očekávání a dávaly permanenci závazkům.⁶⁶ Zmínit můžeme například dar na závěr úspěšné obchodní transakce, dary od jiných řemeslníků (dar malovaného stolu), morušový strom od přítele, potravinové dary jako příspěvní ke společnému stolování nebo obilí či semínka zeleniny.⁶⁷ Ty všechny odkazují na systém reciproční výměny.

Přestrojené dary

Se sousedskostí a odpuštěním byla úzce spojena forma dárcovství, již Stüeler nazýval vypůjčení. Během 40. let 17. století se několikrát cítil nucen požádat rodinné příslušníky a sousedy, aby mu „půjčili“ pecen chleba nebo obilí. V roce 1645 si vypůjčil obilí, z něhož o dva dny později upekl chléb.⁶⁸ Reciprocita nebo dokonce navrácení „vypůjčeného“ bochníku chleba v pozdější době ale patrně nemohla být v tak těžké ekonomické situaci očekávána a je pravděpodobné, že poskytnutá dobra byla součástí očekávaného odpuštění nebo byla chápána jako dary či almužny, s tím rozdílem, že Stüeler je nemusel nazývat almužnami, a tak si rétoricky upevnil svůj sociální status. Pokud by se jeho ekonomická situace zlepšila, znovu by se zapojil do reciprocity. Pečlivé zaznamenávání těchto praktik, vedení evidence cyklů dávání a přijímání, naznačují tento úmysl.⁶⁹

64 Přibližně 14 případů bylo možné identifikovat jako rodinné dary. Předpokladem přesnější analýzy však je zjištění všech Stüelerových příbuzných.

65 *Paměti krupského měšťana*, s. 522 (13. července 1643), 628 (7. září 1646).

66 Srov. N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 34.

67 *Paměti krupského měšťana*, s. 332 (17. prosince 1637) (malovaný stůl), 342 (23. března 1638) (morušový stromek).

68 *Paměti krupského měšťana*, s. 612 (13./15. července 1645). Korn zde odkazuje na žito.

69 Setkáváme se s tím také v jiných denících, včetně pozvání ke společnému stolu, návštěv i dávání fyzických darů. Srov. *Gabriela Sobková z Kornic, provdaná ze Spens-Booden. Deníkové rodinné*

Odepřené dary

Ačkoli směna darů mohla být nahlížena jako morálně zavazující, nebyla závazná právně, a mohla tedy být odmítnuta.⁷⁰ Stüeler zaznamenal 18 případů, kdy mu byl odmítnut dar, většinou potravinové povahy. Všechny případy spadají do doby po roce 1641. Je pravděpodobné, že lidé mu odmítli dar, neboť nebyli s to jej poskytnout. Stüeler však vnímal odmítnutí darů jako neakceptovatelné a chápal je jako neomalenost, hrubost (*eine Grobheit*). V jednom případě nazval Caspara Racha, svého zetě, řezníka a obecního staršího, „lehkovážným, zlým psem“, poté co mu odmítl dát o Vánocích roku 1649 nějaké maso.⁷¹ To poukazuje na jeho chápání darů a očekávání s nimi spjatá. Od lidí sociálně rovných očekával, že zareagují na prosbu o dar. Mezi vyžádáním daru a žebráním však existovala křehká linie, což mohlo vytvářet sociálně choulostivé situace pro osobu žádající o laskavost.⁷² Stüeler při různých příležitostech žádal o dar či „vypůjčení“ něčeho, což bylo podobné žádosti o podporu, ale obcházelo past prostého žebrání. Odmítnutí mohlo znamenat přerušování cyklu dávání a recipacity.

Politické dary

Výše zmíněné dary, poskytnuté či odepřené, byly směřovány v dané komunitě a povětšinou ve Stüelerově vlastní sociální sféře. Avšak spojeny se „špatným darem“ zmíněným na začátku byly dary, jež doprovázely vyjednávání usilující o navrácení městských privilegií, o omezení vrchnostenského ukládání nových povinností či o možnost domoci se nároku ponechat si protestantskou víru. Tyto delegace zástupců města si s sebou braly politicky konotované dary, aby protistranu pohnuly k příznivějšímu výsledku jednání, většinou však bez úspěchu. Hallwich popisuje, jak roku 1627 sepsali nekatoličtí radní supliku, aby protestovali proti rekatolizaci, konkrétně proti božítělovému procesí organizovanému v Krupce jezuitů, a vyslali Stüelera a jiného měšťana do Prahy vyjednat. Podle Hallwicha audience neproběhla dobře, ačkoli s sebou delegace přivezla šest cíno-

záznamy (1784–1808), (edd.) VERONIKA ČAPSKÁ, VERONIKA MARKOVÁ, Praha 2009. Jsem vděčná Veronice Čapské a Christiane Holm za jejich podněty.

70 V. GROEBNER, *Liquid Assets*, s. 13.

71 *Paměti krupského měšťana*, s. 738 (24. prosince 1649): „Casper Rach mir nicht wollen 1 lb Fleisch borgen, der leichtfertige schlimme Hundt.“ Na s. 807 identifikován Janem Kiliánem jako Stüelerův zeť.

72 Srov. F. HEAL, *Food Gifts*, s. 61–62.

vých mís. Její členové byli zadrženi a přinuceni akceptovat katolictví.⁷³ Ve většině případů sestávaly politické či vyjednávací dary z potravinových darů: zvěřiny, drůbeže, vína, ovoce, ořechů a sýra představujících místní produkci. Po řadě neúspěchů se dary staly spíše zvykem. Stüeler zaznamenal, že dal delegaci několik druhů divokého ptactva pro vrchnost, ale že opět ničeho nebylo dosaženo.⁷⁴ Tyto potravinové dary měly příznivě ovlivnit jednání a měly spíše symbolický charakter zdvořilosti či pocty. Byly příliš malé na to, aby byly považovány za úplatky.⁷⁵ Neúspěšná vyjednávání také ukazují, že tyto dary nebyly opětovány. Poskytování darů zde zůstalo jednostranně založeno na nerovném mocenském vztahu.

Velké množství darů bylo směňováno v kontextu Stüelerovy role úředníka městské samosprávy a měšťana. Dokončení oficiálního aktu, jakým bylo například vyměření a rozdělení pole nebo výlov obecního rybníka, bylo často završeno darem jídla nebo společným pitím. Sdílené bylo také jídlo oslavující mistrovskou zkoušku řemeslníka. Jako lesní hlídač dostával Stüeler často dary zvěřiny. Takové dary mohou být nahlíženy jako nádavky k pravidelným platům či odměnám a naznačují příslušnost k určité sociální skupině. To se stává patrným se změnami v čase: dary politického, municipálního a úředního charakteru postupně ubývaly, zvláště ve 40. letech 17. století, v souvislosti s tím, jak byl Stüeler méně zapojován do oficiálních událostí ve městě a jak vzrůstaly těžkosti městské samosprávy nyní poddanského města v průběhu války. Dokud však Stüeler zůstával součástí své sociální skupiny, dary a služby byly opětovány.

Tato komplexní kultura daru ukazuje, jak dárcovské praktiky pronikaly téměř každý aspekt života. Představovaly důležitou součást směny a získávání dober v prostředí smíšené ekonomiky. To koresponduje s analýzou francouzské společnosti 16. století z pera N. Z. Davis, zároveň to ale také ukazuje na lokální nuance a sociální idiosynkracie. Ve Stüelerových záznamech se nevyskytují drahé nebo exotické dary. V pamětech zřídka figuruje knihy, neboť byly konfesně příznakové.⁷⁶ Neobjevují se zde ani dary vyrobené z drahých kovů, jak je popi-

73 H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, s. 168, „sie hatten keine gute Audienz, trotz sechs zinnernen Schüsseln, mit denen das Bittgesuch beschwert worden war“.

Hallwich odkazuje na výše zmíněnou Weinerovu kroniku, jež patrně využila Stüelerovy paměti.

74 J. KILLÁN, *Michela Stüelera*, s. 154 (22. prosince 1631), „und nichts ausgerichtet“.

75 F. HEAL, *Food Gifts*, s. 63, 67. Groebnerova zjištění zahrnovala dary mnohem většího množství a ceny, a nejsou tedy přímo srovnatelná.

76 Podle Hallwicha a patrně také Stüelera byly v roce 1627 v domech měšťanů hledány a konfiskovány protestantské knihy. H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, s. 169. Stüeler zaznamenává v roce 1635, že nechal udělat stříbrné spony (patrně uzamykatelné) na svou

soval Groebner pro Basilej.⁷⁷ Dary zaznamenávané Stüelerem byly každodenního charakteru, dostupné hodnoty i ceny, pro recipienty však vzácné. Různé kategorie zvolené pro tuto analýzu také ukazují na různé sociální vztahy mezi dárce a obdarovaným, v nichž Stüeler mohl hrát roli podřízenou, rovnou či nadřazenou. Specifická dárcovská role prostupovala nejen každý aspekt všedního života, výjimečných příležitostí či politických událostí, ale také samotnou sociální strukturu společnosti.

Potravinové dary

Pokud vezmeme v úvahu důležitost jídla a zaopatření jídlem, není překvapující, že potraviny byly také směňovány jako dary a že tvořily značnou část dárcovství. Následující analýza potravinových darů pracuje s definicí jídla, jež zahrnuje také nápoje. Jídlo může být připravené ke konzumaci, zpracované či nezpracované, jako například obilí, mouka, chléb a jiné pečené pokrmy, ovoce, ořechy, zelenina, maso, mléčné produkty, med či ryby. Ryby implikují sociálně diferencovaný přístup k jídlu s restrikcemi na právo rybolovu. Lékařská pojednání navíc chápou ryby jako jídlo pro bohaté (*Herrenspeise*). Je ale třeba ukázat, zda taková sociální hierarchie byla praktikována či nikoli.⁷⁸ Ryby navíc představovaly postní jídlo a nesly náboženský význam. Součástí dietních zvyklostí raně novověkých lidí byly nápoje, zvláště alkohol, jež měly značné množství kalorií.⁷⁹ Kromě sociálních a symbolických významů tak měly pivo a víno zásadní důležitost ve stravování.

Dary v Krupce v 17. století byly převážně potravinovými dary. Podařilo se mi identifikovat 163 směn potravin, 86 darů jiných artiklů, například peněz (ve 42 případech), 19 oděvních darů, 13 darů cínového nádobí a ve dvanácti případech jiných potřeb do domácnosti.⁸⁰ Potravinové dary byly důležité a využívání míst-

modlitební knihu Rajska zahrádka od Johanna Arndta, kterou získal darem od Andrese Baumgartena. J. KILLÁN, *Michela Stüelera*, s. 256 (18. května 1635).

77 K popisu některých nákladných darů V. GROEBNER, *Liquid Assets*, s. 28.

78 PETER BLICKLE, *Selbischness. Über der Herren Speise*, in: Essen und Trinken in der Europäischen Kulturgeschichte, (edd.) Justus Nipperdey, Katharina Reinholdt, Berlin 2016, s. 233–239.

79 K důležitosti piva jako součásti kultury stravování zemědělského obyvatelstva v raně novověké Anglii srov. CRAIG MULDREW, *Food, Energy and the Creation of Industriousness: Work and Material Culture in Agrarian England, 1550–1780*, Cambridge 2011, s. 67–70, tabulky 3.2, 3.3.

80 Převaha potravinových darů koresponduje se zjištěními N. Z. Davis pro sousedy v městském prostředí raně novověké Francie, kteří rovněž využívali jídlo jako primární dar, zvláště víno: N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 35. Časté darování peněz je poněkud překvapivé, srov. J. GRIMM, *Schenken und Geben*, s. 176, kde jsou zdůrazněny movité věci jako dary.

ní produkce je činilo dostupnými i hodnotnými, neboť byly výsledkem vlastní práce dárce. Jejich konzumace byla často sdílená a umocňovala jejich význam pro vytváření a udržování sociálních pout.⁸¹ Při zkoumání potravinových darů se vynořují takřka všechny komponenty tehdejšího stravování a pestrost směňovaného jídla a nápojů dovoluje vhléd do preferencí a dostupnosti jídla během první poloviny 17. století v severozápadních Čechách.

Tabulka č. 2: Potravinové dary⁸²

Potravinové dary	Popis	počet	Celkem
Maso			62
	Zvěřina	35	
	Maso (červené)	18	
	Drůbež	12	
Ryby			14
Chléb			25
Obilí, mouka			12
Zahradní zelenina	Kyselé zelí, hrášek, salát		5
Ovoce	Jablka, hrušky, višně, hrozny		13
Ořechy			2
Med			1
Mléčné výrobky	Mléko, sýr, máslo		6
Alkoholické nápoje			44
	Víno	26	
	Pivo	9	
	Mošt	1	
	Společné popíjení	25	

Zdaleka nejčastější potravinové dary sestávaly z masa a alkoholu, jež následovaly chléb, mouka a obilí. Tyto dary zároveň představují základní dobové poživatiny.

81 Srov. N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 35–36; F. HEAL, *Food Gifts*, s. 44.

82 Čísla představují výsledek první analýzy, a proto jsou předběžná. Číslo vyměňovaných položek potravin nepřispívají k celkovým výměnám darů potravin, protože zaznamenané dary někdy obsahují několik kategorií najednou.

Maso

Maso zaujímá významné postavení v dějinách jídla, neboť bylo nahlíženo jako důležitý zdroj proteinů a energie, ale také jako sociální indikátor.⁸³ Podle Romana Sandgrubera může měnící se míra konzumace masa sloužit jako indikátor proměn životních standardů a sociální stratifikace.⁸⁴ Wilhelm Abel ukázal, že se v průběhu 16. století konzumace jídla proměňovala. Předpokládá se, že konzumace masa v jižní a střední Evropě byla relativně vysoká v průběhu 15. a 16. století, ale zejména na venkově se v polovině 16. století snížila.⁸⁵ Po třicetileté válce zůstala konzumace masa v mnoha regionech nízká až do pozdního 18. či do počátku 19. století, zvláště u nižších sociálních vrstev na venkově.⁸⁶ Různé druhy masa byly asociovány s různými sociálními vrstvami. Například zvěřina, telecí a drůbeží maso byly značnou měrou vyhrazeny elitám, zatímco vepřové běžným lidem.⁸⁷ Jak tato obecná zjištění korespondují se záznamy o darech masa ve Stüelerových pamětech? Došlo v severozápadních Čechách k podobnému úbytku konzumace masa?

Maso bylo buď produkováno doma, směňováno, dáváno jako dar, nebo kupováno u jednoho z městských řezníků. Hallwich publikoval počty cechovních mistrů jednotlivých řemesel pro léta 1635 a 1648. Ačkoli od 30. let 17. století

- 83 G. HIRSCHFELDER, *Fleischkonsum*, s. 1015. Srov. také J. G. KRÜNITZ, *Oekonomische Enzyklopädie oder allgemeines System der Staats- Stadt- Haus- und Landwirthschaft 1773–1858*, heslo *Fleisch*. Dostupno online: www.kruenitz1.uni-trier.de/xxx/f/kf01690.htm (náhled 1. ledna 2018).
- 84 Jako indikátory snížení životního standardu v raně novověkých Rakousích uvádí například snížení konzumace masa a navýšení moučných pokrmů a chleba. Srov. R. SANDGRUBER, *Leben und Lebensstandard*, s. 174; ROBERT JÜTTE, *Diets in Welfare Institutions and in Outdoor Poor Relief in Early Modern Western Europe*, *Ethnologia Europaea* 16/1988, s. 117–135.
- 85 Srov. W. ABEL, *Stufen der Ernährung*, s. 32–33, 40, 64; GÜNTER WIEGELMANN, *Alltags- und Festspeisen in Mitteleuropa. Innovationen, Strukturen und Regionen vom späten Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert*, Münster-New York-München-Berlin 2006, s. §§ 34, 37, 44; ALLEN GRIECO, *Lebensmittel und soziale Hierarchien im spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Europa*, (ed.) Michael Prinz, *Der lange Weg in den Überfluss: Anfänge und Entwicklung der Konsumgesellschaft seit der Vormoderne*, Paderborn 2003, s. 37–46, zde s. 46.
- 86 GUNTHER HIRSCHFELDER, MANUEL TRUMMER, *Food and Drink*, European History Online (EGO) (Mainz: Leibniz Institute of European History (IEG), přístup: 20. 8. 2013. URL: <http://www.ieg-ego.eu/hirschfelderg-trummerm-2013-en> URN: urn:nbn:de:0159-2013081603 [2015-09-04], §24; FERNAND BRAUDEL, *The Structures of Everyday Life. The Limits of the Possible*, New York 1981, s. 104, s. 199; HANS JÜRGEN TEUTEBERG, GÜNTER WIEGELMANN, *Nahrungsgewohnheiten in der Industrialisierung des 19. Jahrhunderts*, Münster 2005, s. 103–104.
- 87 A. GRIECO, *Lebensmittel*, s. 43–45.

město ekonomicky upadalo, počet řezníků se zvýšil ze tří na šest a počet pekařů ze tří na osm.⁸⁸ Tato změna by mohla naznačovat nárůst tržní aktivity po zeslábnutí domácí produkce, jak lze vidět ve Stüelerově případě, ale vyžadovala by si další zkoumání. Stüeler sám byl městským inspektorem řezníků a pekařů a měl za úkol kontrolovat míry a kvalitu jejich produkce.⁸⁹

Jiným způsobem, jak získat maso, byl lov. V průběhu středověku se ale práva lovu stala privilegiem vrchnosti.⁹⁰ Krupští měšťané si nárokovali privilegia, jež získali, když se vykoupili z poddanství a než císař město převedl do rukou Šternberků. Jedno z těchto privilegií zahrnovalo lov lesní zvěře. V roce 1636 Šternberk zopakoval rebelujícímu městu, že všechna jeho privilegia byla anulována, a obnovil své požadavky, mezi něž patřilo každoroční dodání jelenů a divočáků do jeho kuchyně – retroaktivně za uplynulá léta i do budoucna.⁹¹ V roce 1637 žádala městská rada o obnovu svých privilegií, jež jí byla císařem Ferdinandem III. potvrzena. Zdá se však, že tento krok zintenzivnil razantní spor mezi Šternberky a městem Krupka, jenž se táhl po desetiletí.⁹² Krupští měšťané trvali na svém právu lovit a konzumovat zvěřinu. To ale znamenalo, že byla do jisté míry krácena privilegia krupské vrchnosti. V důsledku toho hrála zvěřina, a zvláště vysoká, v dárcovství důležitou a také ambivalentní roli. Felicity Heal zdůrazňovala roli zvěřiny jako daru nejen nejbližším přátelům a sociálně rovným, ale také jako odměny nebo v udržování sítí patronace. Lov byl ale pod dohledem vrchnostenského aparátu, což mohlo vést k „tajnému“ obchodu se zvěřinou.⁹³ V jednom případě Stüeler zaznamenal, že poté co byl zabit jelen, městská rada musela zaplatit vrchnosti pokutu. V šesti případech poslali krupští vrchnosti zvěřinu a tetřevy, ze Stüelerových záznamů však není jasné, zda se jednalo o splnění povinnosti či nikoli. Hranice mezi darem a povinným platem byla neostrá a cílem darů měšťanů vrchnosti mohlo být pohnout ji k reciprocitě.⁹⁴

88 H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, s. 191.

89 H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen, Graupen*, s. 173; dle něho byl tento úřad v Krupce znovu zaveden v roce 1631.

90 Srov. GERHARD KÖBLER, *Lexikon der europäischen Rechtsgeschichte*, München 1997, s. 202, heslo *Jagt*, s. 355.

91 H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, s. 181.

92 H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, s. 183; *Paměti krupského měšťana*, s. 320–322. Stüeler zmínil zejména právovárečné výsady.

93 F. HEAL, *Food Gifts*, s. 55, 57–59.

94 K darům (často potravinovým) mezi venkovany a vrchností N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 40–41; F. HEAL, *Food Gifts*, s. 52–53, zjistila, že dary vrchnostem jim připomínaly jejich závazky k reciprocitě a že platby renty lze chápat jako dary. Srov. *Paměti krupského měšťana*, s. 68 (15. června 1629), 70–72 (1. července 1629).

Divočáci, které si nárokovala vrchnost, v pamětech jako dary nefigurují, naopak jelení a zvláště srnčí maso ano. Mezi léty 1643–1648 Stüeler dostal čtyřikrát jelení maso od bergmistra Michela Pazelta. Ve dvou případech si stěžoval, že jelen byl zabit, ale že nedostal podíl z masa.⁹⁵ Srnčí maso bylo dáváno jako dar častěji než jelení. Zmíněno je 20 případů, z nichž Stüeler dostal maso jedenáctkrát a při jedné příležitosti jej dal knězi. Méně často se vyskytly jako dar zajáci (čtyřikrát) či tetřevové (šestkrát). Jako fořtmistr neměl sice Stüeler povolení lovit, ale byl zpravován o zastřelené zvěři. Zvěřina patrně příležitostně sloužila jako neformální doplňková platba pro držitele úřadů, neboť Stüeler získal zvěřinu od členů městské rady ještě v roce 1646.⁹⁶ Takovéto typy darů rovněž popisuje Groebner jako součást pravidelných plateb držitelům úřadů.⁹⁷ V tomto kontextu byla zvěřina ambivalentním darem, indicií pokračující rezistence krupských měšťanů vůči darování jejich města šternberské vrchnosti a odepření jejich privilegií. Městští úředníci, kteří dostávali podíl ze zvěřiny, představovaly místní elity a zvěřina byla zvláště privilegovaným jídlem. V prostředí městské komunity se jednalo o náznak sdílené identity.⁹⁸

Maso drůbeží, papeřové, jehněčí, telecí, hovězí či uzenky a nespécifikované maso se ve třiceti případech objevilo jako dar k Novému roku, Velikonocům či letnicím, při společném stolování či jako prostý dar. Popisy darovaného masa rovněž obsahují informace o způsobu jeho úpravy. Mezi dary nacházíme pečené maso, což odkazuje k náročné formě přípravy, jež byla obvykle vyhrazena spíše elitám.⁹⁹ Na druhou stranu zmínky o přípravě masa vařením nebo dušením se neobjevují, ačkoli Stüeler zaznamenal pokrmy, jež byly připraveny, a nejednalo se tedy o syrové maso; případně dostával klobásy nebo uzené maso.¹⁰⁰ V historiografii je uzené či solené maso obvykle spojováno s nižšími sociálními vrstvami, což zřejmě poukazuje na fakt, že zvířata byla zabíjena zřídka a maso se konzervovalo pro dlouhou přepravu. Navíc zabíjačka byla sezonní záležitostí, většinou podzimní či

95 *Paměti krupského měšťana*, s. 522, 570, 622, 690 (jelení maso jako dar), 620, 726 (žádný podíl ze zastřeleného jelena). Stüeler sám zastával úřad bergmistra a nejvyššího horního správce v letech 1633–1637 a v roce 1638 předal úřad Michelu Pazeltovi.

96 Stüeler byl fořtmistrem od roku 1628, srov. *Paměti krupského měšťana*, s. 837.

97 V. GROEBNER, *Liquid Assets*, s. 50, 55–59.

98 F. HEAL, *Food Gifts*, s. 55. Její kapitola se nazývá příznačně *Přátelé a zvěřina*.

99 Pečínka se jako dar vyskytuje ve čtyřech případech: *Paměti krupského měšťana*, s. 452, 498, 666, 738. Dále srov. G. HIRSCHFELDER, M. TRUMMER, *Food and Drink*, §19.

100 *Paměti krupského měšťana*, s. 372, 602 (*Gericht* tedy pokrmy); klobásy jako dar: s. 466, 666, 712, 738.

zimní. Chladná část roku znamenala nejen to, že byl dobytek vykrmený po letní pastvě, ale zima rovněž napomáhala s konzervováním masa.¹⁰¹

Část masa pocházela z domácí produkce. Domácnosti s dostatkem prostředků a pozemků chovaly kuřata, vepře a jednu či dvě krávy. Doma byly rovněž produkovány mléčné výrobky a zabíjeny krávy či telata. Inventáře z Württemberska například ukazují, že domácnosti ve venkovských městech chovaly jednu či dvě krávy kvůli zajišťování dopravy, masa a domácích mléčných výrobků.¹⁰² Při studiu inventářů zemědělců v raně novověké Anglii Craig Muldrew ukázal, že více než polovina z nich dokumentuje dobytek, nejčastěji krávy pro domácí produkci mléka.¹⁰³ Stüeler sám rovněž choval vepře, krávy a býka a ve svých záznamech odkazuje k zemědělským pracím, produkci mléčných výrobků či zabítí telete.¹⁰⁴ Po nárůstu hospodářských obtíží se Stüeler musel ve 40. letech 17. století vzdát chovu vepřů a krav a místo nich choval kozu, což bylo levnější.¹⁰⁵ Následně tedy choval kozy a zaznamenával, když některou zabil.¹⁰⁶ Kozí maso však nebylo zmiňováno jako dar, což může naznačovat, že bylo považováno za levnější typ masa, jež nebylo ceněno takovou měrou, aby se stalo darem.

Maso jako dar se objevovalo průběžně po celou dobu, během 40. let 17. století se však povaha masných darů proměnila. Stüeler zakoušel stále větší těžkosti a snížil domácí produkci masa. Například o Vánocích roku 1641 mu kněz poslal kus telecí pečínky a o Velikonocích roku 1643 obdržel dvě libry telecího

101 INGRID MATSCHINEGG, *Tiere in der Stadt. Begegnungs- und Problemzonen zwischen Menschen und Tieren in europäischen Städten des Spätmittelalters*, Österreich in Geschichte und Literatur 60/2016, č. 3, s. 48–62, zde s. 54.

102 Pro Württembersko bylo zjištěno, že v některých případech byly financovány úvěrem, jak ukazuje následující studie k dluhům domácností: S. OGILVIE, M. KÜPKER, J. MAEGRAITH, *Household Debt in Early Modern Germany: Evidence from Personal Inventories*, s. 160, 163.

103 C. MULDREW, *Food, Energy and the Creation of Industriousness*, s. 250.

104 *Paměti krupského měšťana*, s. 386 (2. března 1640): „[Hat] mein Elisabeth 9 Kесе gemacht zum Anfänge von der Kuh. Gott der Allmechtige gebe sein Gnad und Segen. Amen.“ A například v roce 1631 nechal porazit dvě telata, *Paměti krupského měšťana*, s. 134 (1. a 8. května 1631).

105 Poslední zápis, v němž Stüeler zaznamenal, že nechal porazit prase, byl k roku 1637 – *Paměti krupského měšťana*, s. 310 (13. ledna 1637). V roce 1640 koupil za 9 říšských tolarů krávu, která krátce poté uhynula – *Paměti krupského měšťana*, s. 416 (18. listopadu 1640). V následujícím roce koupil kozu za 2,5 říšského tolaru – *Paměti krupského měšťana*, s. 444 (3. září 1641). K významu domácího dobytka v jižních Čechách JOSEF GRULICH, *The Material Culture in South Bohemian Rural Society in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, in: *Wealth and Poverty in European Rural Societies from the Sixteenth to Nineteenth Century*, (edd.) John Broad, Anton Schuurman, Turnhout 2014, s. 81–116, zde s. 97–99.

106 Srov. například *Paměti krupského měšťana*, s. 632 (30. listopadu 1646): „Den 30. dito ein junge Zieg geschlacht, Caspar Arnolt ½ vorkaufft pro 9 böhm. Gr. Habe sie selber geschlacht.“

od svého přítele a úředníka městské samosprávy Michela Weinerja. Téhož dne navíc Stüeler s jiným známým využili peníze, které získali ve sbírce jako kantoři, ke společnému popíjení vína. A kněz mu půjčil peníze na chléb.¹⁰⁷ Při určitých příležitostech, jako byly Velikonoce a letnice, očekával Stüeler masové pokrmy. Zaznamenal nedostatek masa o letnicích roku 1646, ale dostal darem kus uzeneho vepřového a nějaké placky od bergmistra Michela Patzelta.¹⁰⁸

Až do roku 1649 představovalo maso důležitý potravinový dar a bylo očekávanou součástí jídelníčku přinejmenším o náboženských svátcích a slavnostech. To je potvrzováno také nárůstem počtu řezníků v roce 1648. Stüelerovy paměti obsahují řadu odkazů na konzumaci jídla a z jeho záznamů lze vyvodit, že konzumace masa byla v této oblasti stále poměrně vysoká ještě kolem roku 1629, tedy než důsledky války produkci masa snížily. Ze Stüelerových záznamů lze soudit, že maso při určitých příležitostech bolestně chybělo a do jisté míry hrály důležitou úlohu v překlenutí tohoto výpadku jiné dary jídla. Změny v konzumaci jídla měly vliv na životy lidí a egodokumenty nám mohou pomoci porozumět proměně vnímání v časech krize.

Některé příklady naznačují, že dary mohly znamenat konfesní tíhnutí nebo přímo vyjadřovat rezistenci vůči rekatolizaci. Například dary masa během postu naznačovaly, že dárci nedodrží postní období. Stüeler zaznamenal epizodu, při níž farní kněz kritizoval nedodržování půstu. Došlo k ní na jaře roku 1648, když byl farář pozván na večeři šlechticem Karlem Maximilianem Bleylebenem. Kněz vyčetl svému hostiteli, že podává a jí maso v postní době, což vedlo k hádce, během níž se šlechtic pokusil vyhodit kněze z okna. Jinému šlechtici se podařilo defenestraci zabránit a kněz se zapověděl, že už k Bleylebenovi jako host nikdy nepřijde.¹⁰⁹

Tento incident odhaluje, že ještě roku 1648, tedy dvacet let poté, co bylo v Krupce oficiálně zavedeno katolictví, se stále objevovaly praktiky, jež byly buď

107 *Paměti krupského měšťana*, s. 452 (25. prosince 1641): „hat mein Gefatter Pfarr ein Stücke Kelberpraden geschickt mit seiner Magd“; s. 508 (4. dubna 1643): „Cornet mir 5 bo. gr. vorehret, der Pfarrherr 3 ggr geliehen zu Brot. Ist ein schöner Tag gewesen, haben ubersingen vor 1 fl Wein ausgetruncken beim Michel Pazelt, und hat Michel Weiner mir 2 lb Kalbfleisch geschickt.“

108 *Paměti krupského měšťana*, s. 618 (20. května 1646): „als der Pfingstag habe ich kein Fleisch gehabt. Der Vater Michel Pazelt hat mir ein Stücke Schwarzfleisch und einen Fleck geschickt.“

109 *Paměti krupského měšťana*, s. 682, (25. března 1648), „hat ihn [Bleyleben] der Pfarr angeredet, daß er in der Fasten Fleisch speiset; sind uneins mit einander worden, hat ihn der Bleilöbe wollen zum Fenster nausser stürzen, wen ein fremder Edelman nicht mit Gewalt hette gewehret. Geschwind der Pfarrherr heimgangen, vorredet, er wolle niemehr zu Gaste mehr kommen. [Die Pfaffen sein es wertd.].“

pozůstatky dřívějších protestantských přístupů, nebo odrážely rozrůzněnost katolické komunity ve vztahu k půstu. Restrikce v jídelníčku během postu jsou jedním z indikátorů a konzumace masa v postě porušovala dobovou katolickou nauku. V tomto kontextu se dary masa mohly stát „subversivními dary“.

K 13. únoru 1644 Stüeler zaznamenal, že jedna žena přinesla jeho přátelům, starším manželům Menichenovým, nějaké maso. Bylo to právě na začátku postu a daru si všiml kostelní starší Michel Kinel, jenž vběhl do domu, maso zkonfiskoval a odnesl do místního špitálu.¹¹⁰ Kinel měl patrně podezření, že se dárkyně a příjemci klonili k protestantismu, a zakročil. Zasáhl však v situaci poskytnutí sousedské podpory staršímu páru, který by jistě trochu masa ocenil. Za povšimnutí stojí aspekt (ne)viditelnosti. Groebner zdůrazňuje, že podmínkou legitimního daru je, aby byl viditelný.¹¹¹ V tomto případě nebylo zamýšleno, aby dar byl neviditelný nebo nebezpečný, ale očekávalo se, že sousedé jej neprozradí, což byl důvod, proč Stüeler nazval ve svých pamětech Kinela zrádcem.

Prozkoumání darů masa ukazuje na několik aspektů dějin jídla. Lze říci, že zvěřina představovala důležitý dar ve Stüelerově sociálním okruhu úředníků městské samosprávy a městské střední vrstvy. Podobně jako Heal a Davis zjišťujeme, že druh masa odrážel sociální status, zvláště pokud se jednalo o zvěřinu. Darem se stávaly nejrůznější druhy masa od zvěřiny či telecího po vepřové. Aktuální praxe pouze částečně koresponduje se soudobými pojednáními, podle nichž venkované preferovali vepřové, zatímco městské elity telecí a drůbeží maso.¹¹² Konzumace masa se mohla velmi lišit ve městech venkovského charakteru, v nichž se prolínaly zemědělské a městské struktury a v nichž bylo maso produkováno v domácnostech. Darování masa také získalo politické konotace: během postu mohlo být subversivní indicií náboženského disentu či přetrvávající praxe a zvěřinové dary bylo možné interpretovat jako rezistenci vůči požadavkům vrchnosti. Ale nejčastěji mohly masné dary sloužit jako druh neformální podpory.

110 *Paměti krupského měšťana*, s. 550 (13. února 1644): „hat ein Weib von Behancken den Paul Menichen Eltern ein wenig Fleisch bracht. Michel Kinel dieses gesehen, ins Haus gelauffen, das Fleisch genommen und in Spital getragen. Der Vorrether wie sein Vater, wird auch von der Stadt vorwiesen.“

111 V. GROEBNER, *Liquid Assets*, s. 1, 35, 70; srov. též M. DOUGLAS, *Foreword*, s. XVIII.

112 Srov. G. HIRSCHFELDER, M. TRUMMER, *Food and Drink*, §20; A. GRIECO, *Lebensmittel*, s. 43–45.

Mléčné výrobky

Jak bylo zmíněno výše, Stüeler choval podobně jako ostatní měšťané krávy či kozy a jeho žena měla na starosti produkci mléčných výrobků. Na rozdíl od masa se však mléčné výrobky zřídka objevují jako dary ve Stüelerových pamětech. Zmíněny jsou jen v šesti případech. Například o Velikonocích dostal Stüeler hrnec mléka s chlebem, jindy kněz poslal jako odměnu za provedenou fyzickou práci Stüelerovi a jeho pomocníkům pivo, víno, sýr a chléb s máslem.¹¹³ Neobvyklost mléčných darů je patrně indicií, že mléčné produkty byly vyráběny především pro domácí spotřebu nebo za účelem prodeje na trhu. V roce 1647 Stüeler požádal svou dceru o máslo, neboť jej právě vyráběla. Byl však odmítnut a poslán pryč, pravděpodobně proto, že bylo určeno pro domácí spotřebu nebo pro trh. Možná také v jejich vztazích panovaly problémy. Stüeler ale nechápal, jak mohla dcera odmítnout starého a nemocného otce, a nazval ji „lehkovážným dítětem“, které Bůh potrestá.¹¹⁴ Dceřino chování neodpovídalo jeho očekáváním ve smyslu směny mezi příbuznými. Kromě toho, že bylo máslo vzácné a dostupnější bylo například sádlo, lidem nebylo dovoleno vyrábět máslo každý den. Stüeler zaznamenává případ, kdy na svátek sv. Vavřince žena úředníka městské správy tloukla máslo, chytil ji však přitom krupský farář, který následně nechal soudně zabavit máselný sud se smetanou, její děvečku vsadit na den do vězení a smetanu dát chudým lidem.¹¹⁵ Příkrou reakci kněze lze vysvětlit postupujícím procesem rekatolizace. Nerespektování církevních svátků bylo chápáno jako příznak skrytého protestantství nebo neochoty přijmout katolictví. Potravinové dary zřídka zahrnovaly mléčné výrobky, ačkoli byly součástí domácí produkce, a tedy „přítomné“ v domácnosti. Místo toho byly patrně kupovány čerstvé na trhu. Zřejmě postrádaly určitou symboliku, aby sloužily jako dary, a jiné zdroje proteinů jako maso či ryby byly chápány jako významnější dary.¹¹⁶

Produkce mléčných výrobků měla také jiný aspekt, jenž si zaslouží pozornost. Jednalo se převážně o ženskou práci. Stüeler zaznamenal, nejen jak jeho dcera tloukla máslo, ale také jak jeho žena vyráběla sýr: „Moje Elisabeth udělala devět sýrů, poprvé od nové krávy. Bože všemohoucí, dej svou milost a požehnání.“¹¹⁷

113 *Paměti krupského měšťana*, s. 554 (28. března 1644), 472 (20. května 1642).

114 *Paměti krupského měšťana*, s. 652 (23. července 1647).

115 *Paměti krupského měšťana*, s. 268 (10. srpna 1635).

116 N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 41, zmiňuje máslo a kozí mléko jako dary mezi venkovany a vrchností.

117 *Paměti krupského měšťana*, s. 386 (2. března 1640): „[Hat] mein Elisabeth 9 Kese gemacht zum Anfang von der Kuh. Gott der Allmechtige gebe sein Gnad und Segen. Amen.“

Každodenní produkce a příprava jídla v domácnosti ve Stüelerových deníkových záznamech téměř chybí s výjimkou nemnoha odkazů k produkci mléčných výrobků a práci na zahradě po boku ženy. Občasně zmiňuje, že šla na trh prodat čerstvé ovoce. Nedostatečné zastoupení odkazů na ženy domácí ekonomické aktivity je genderově signifikantní. Stüeler zaznamenal pouze činnosti, jež pro něj byly „viditelné“, například společnou práci v zahradě. Nepopisuje však kuchyňské přípravy jídla. Nejedná se o genderovaný přístup k jídlu. Stüeler zjevně chápal jídlo jako velmi důležité. Spíše jde o genderovaný přístup k práci v tom slova smyslu, že množství času a práce strávené jeho ženou při přípravě a uchování jídla není v jeho pamětech ceněno.¹¹⁸ Projevuje se tím jisté omezení samotných pamětí: jako egodokument přinášejí pouze autorovu perspektivu.

Ryby

Ryba představovala důležitou součást postního jídelníčku. Ale podobně jako maso jsou ryby historiografií nahlíženy jako privilegované jídlo dovolující manifestaci sociálních rozdílů.¹¹⁹ Přístup k vodním tokům a rybníkům byl na mnoha místech kontrolován vrchností, resp. vlastníky půdy, a tedy regulován vlastnickými právy.¹²⁰ Ryby bylo možné také koupit na trzích a evropské inventáře dokládají kuchyňské náčiní k domácí přípravě ryb. Město Krupka se staralo o chovné rybníky ve své správě. Hallwich zmiňuje, že město získalo a drželo také vlastnická a výlovní práva k rybníkům v okolí Krupky.¹²¹ Stüeler zaznamenává pravidelnou účast členů městské samosprávy při výlovehch rybníků. Část vylovených ryb distribuovali mezi sebou, zejména kapry a štiky.¹²² Ve 40. letech 17. století, když se již neúčastnil výlovu rybníků, i dostával nadále ryby darem od členů městské

118 Ženské časové a pracovní investice do chodu domácnosti zůstávají nedostatečně studovány a jsou obtížně postižitelné v pramenech. Na příkladu Württemberska SHEILAGH OGLIVIE, *Women and Labour Markets in Early Modern Germany*, Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte 44/2004, č. 2, s. 25–60.

119 Srov. G. HIRSCHFELDER, M. TRUMMER, *Food and Drink*, §7; V. GROEBNER, *Liquid Assets*, s. 27; A. GRIECO, *Lebensmittel*, s. 42; G. WIEGELMANN, *Alltags- und Festspeisen*, §§ 32–33, 36–37.

120 ERNST CAHN, *Das Recht der Binnenfischerei im deutschen Kulturgebiet von den Anfängen bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main 1956, s. 70, §17; GERHARD KÖBLER, *Lexikon der europäischen Rechtsgeschichte*, München 1997, s. 202, heslo *Fischereirecht*.

121 Srov. H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, s. 134, chovné rybníky držela Krupka od roku 1580.

122 *Paměti krupského měšťana*, s. 154 (18. října 1631). Stüeler zaznamenal, že každý člen městské rady dostal po výlovu prostředního rybníka čtyři kapry a dvě štiky. Poté společně pili víno.

rady. Například v dubnu roku 1649, poté co členové městské rady vylovili prostřední rybník, obdržel Stüeler kapra a nějaké menší ryby jako dar od purkmistra.¹²³ Při několika příležitostech dostal také rybu jako dar od farního kněze, nikoli nutně v postní době, ale spíše v obdobích, kdy zvláště potřeboval podporu, tedy v letech 1646–1648.¹²⁴ Dary ryb, privilegovaného jídla, směřovaly podobně jako dary masa a zvláště zvěřiny k upevnění sociálních vazeb dokonce i v době, kdy Stüeler zažíval ekonomický úpadek. Pomáhaly překlenout nedostatečné zásoby a v některých případech byly konzumovány společně.

Chléb

Chléb a pokrmy založené na mouce jsou (v určité závislosti na regionu) považovány za nejdůležitější součást každodenního jídelníčku ve střední Evropě mezi 16.–18. stoletím a představovaly až 75 % příjmu kalorií.¹²⁵ Stüeler nezmiňuje kaši či podobné pokrmy. Zaznamenává však obilí, mouku, chléb, žemle a placky nazývané *Flecken*, patrně chlebové placky či lívance. Mouka a moučné pokrmy se jeví jako důležité potravinové dary zaznamenané ve dvaceti pěti případech, přičemž dalších dvanáct zmínek odkazuje k darování obilí či mouky.

Chléb byl základní potravinou a městští pekaři jej dodávali na trh. Jak již bylo zmíněno, jedním ze Stüelerových úřadů byla funkce inspektora produkce pekařů, který měl zajišťovat, že prodávali chléb správné velikosti za průměrnou cenu. Byla mu svěřena také kontrola městských řezníků a jejich výrobků. Zájem města dohlížet na objem a kvalitu pečiva a masa ukazuje význam těchto produktů. Chléb byl rovněž pečen v domácnostech, jež si mohly dovolit otop do pece. Stüeler měl pec i přístup k palivovému dříví a svou pec sdílel také s jinými.¹²⁶ Když pekl chléb, dal část rovněž darem jiným. Například v roce 1638 dal dva bochníky chleba dvěma místním ženám.¹²⁷ Pečení chleba zaznamenal celkem

123 *Paměti krupského měšťana*, s. 598 (21. března 1645), 716 (23. dubna 1649): „Ein Rath den Mittelteich gefischt. Michel Mathe Bürgermeister hat mir ein Karpen und ein Messel kleine Fische geben.“

124 *Paměti krupského měšťana*, s. 630 (22. října 1646), 662 (2. prosince 1647), 664 (27. prosince 1647), 682 (10. dubna 1648), 702 (22. října 1648).

125 G. HIRSCHFELDER, M. TRUMMER, *Food and Drink*, §25.

126 Například v roce 1647 zmiňuje, že u něj pekl chléb Caspar Rach. Srov. *Paměti krupského měšťana*, s. 640 (21. února 1647): „Caspar Rach mir ein Brot leihen vorsaget, und hat den Tag zuvor bei mir gebacken.“

127 *Paměti krupského měšťana*, s. 350 (1. července 1638): „1/4 Korn Neues backen, ein Brotel der Katen, 1 Brotel der Schwart Annen darvon geben. Gott helf, daß ich es in Gesundheit mit den Meinigen vorzehren möge. Amen.“

desetkrát, z toho v devíti případech po roce 1641. Zřejmě však nezaznamenal žádné pečení chleba. Stejně jako darování chleba i pečení je zmiňováno zejména ve 40. letech 17. století, což naznačuje rostoucí význam chleba pro Stüelera v době ekonomické nouze. Sladké pečivo v jeho pamětech zcela chybí.

Chléb s jeho inherentním náboženským významem představoval poměrně důležitý dárcovský artikl. Víno i chléb byly rozdávány jako almužny a chléb i placky byly darovány mezi přáteli a sousedy k překlenutí období nedostatku. V některých případech bylo poskytnutí daru odmítnuto patrně proto, že ekonomická situace potenciálního dárce nebyla o mnoho lepší. Někdy byl chléb jediným dostupným jídlem. V roce 1641 zaznamenal Stüeler, že mu odmítl půjčit peníze jeden z kmotrů jeho dětí. Se svou ženou pak měl Stüeler k večeři pouze malý kousek chleba a soli, ale jak napsal, nezemřeli.¹²⁸ Darováno mohlo být také obilí na mouku a pokrmy a dvanáct Stüelerem zaznamenaných případů jasně naznačuje nouzi, přičemž všechny se týkají období mezi léty 1641–1649. Zdá se, že naopak během 30. let 17. století Stüeler vyprodukoval dost obilí na svou vlastní obživu, nebo aby si ze sklizené úrody vydělal peníze. S neustálými průtahy vojsk se situace dramaticky proměnila. Pouze v závěru svých záznamů, na konci roku 1649, zmínil Stüeler, že úroda obilí byla dostatečná.¹²⁹ Paměti tedy ukazují důležitost chleba jako daru a základní potraviny. Naznačují, že v regionu dominovala konzumace chleba nad přípravou kaší a dalších obilných pokrmů. Jako almužna nesl chléb náboženské významy a jako dar byl důležitým prostředkem, jenž umožňoval sdílení jídla s jinými. Podobně jako maso hrál chléb významnou úlohu v poskytování podpory v časech nouze.

Zelenina, ovoce, ořechy

Konzumace zeleniny, ovoce a ořechů v raně novověkých společnostech zanechala méně stop než u jiných potravin, jež byly daněny a obchodovány, jako chléb, alkohol či maso. Zřídka bylo zaznamenáváno, co se pěstovalo na zahradách nebo sbíralo v lesích. Inventáře ukazují struhadla na zeleninu či saláty a zásoby sušeného ovoce. Například ve Württembersku, kde inventáře zaznamenávaly také pozemky, mnoho měšťanů mělo malé zahrady přiléhající k malým domům

128 *Paměti krupského měšťana*, s. 430 (25. dubna 1641): „hat Gorge Janich Kopferschmied als mein 3fechtiger Gfatter 2 bo. Gr. Vorsagt zu leihen. Habe den selben Abent mit mein Weibe nur ein kleines Stückel Brot und Salz gehabt, bin nicht darvon gestorben“.

129 *Paměti krupského měšťana*, s. 738 (po 24. prosinci 1649). Záznamy z tohoto období jsou fragmentární.

a někteří vlastnili i sady.¹³⁰ Je ale obtížné přesně zjistit, jaké poživatiny lidé pěstovali. Zelenině, ovoci a ořechům je tak v literatuře věnováno méně pozornosti než masu a chlebu. Například Wiegelmann se zelenině moc nevěnuje.¹³¹ Gunther Hirschfelder a Manuel Trummer se domnívají, že venkovské obyvatelstvo jedlo tuřín, zelí, fazole, hrách a možná pórek, celer a dýně. Zároveň zdůrazňují, že existují sociální rozdíly ohledně typu konzumované zeleniny, přičemž chudí primárně spoléhali na luštěniny, zatímco bohatší lidé mohli kupovat čerstvou zeleninu.¹³² Podobně Robert Jütte upozornil, jak hrách a čočka doplňovaly jídelníček venkovanů v polovině 16. století.¹³³ Allen Grieco zdůraznil sociální distinkci patrnou v konzumaci zeleniny. Zjistil, že většina pojednání pozdně středověkých a renesančních lékařů zdůrazňovala, že určité typy potravin patřily k určité sociální skupině, čímž určovala, že konzumní vzorce závisely na sociální vrstvě. Důležitost zeleniny v jídelníčku běžných lidí kontrastovala s vysokým podílem živočišných proteinů ve stravě elit. Pro řadu lidí zelenina sloužila jako náhrada za jiné poživatiny, jež byly obtížně dostupné či drahé, jako například maso. Lékařské traktáty přitom píší o nezbytnosti zeleniny pro nižší sociální vrstvy, nikoli o omezeních, jež vedou k nízkoproteinovému jídelníčku. Argumentace fyziologickými důvody, kvůli nimž nižší sociální vrstvy domněle potřebovaly více zeleniny, byly tedy mylné a nezohledňovaly ekonomické restriktce, jimž chudí čelili. Grieco v tomto kontextu zdůrazňuje význam zahrad, malých pozemků, jež mohly pomoci doplňovat jídelníček venkovanů.¹³⁴

Ve Stüelerových pamětech nepředstavuje zahradní zelenina důležité dárcovské artikly. Objevuje se celkem v pěti případech. Třikrát bylo darováno zelí, jednou hrách a hlávkový salát.¹³⁵ Na první pohled to koresponduje s literaturou. Pěstování a sklízění zeleniny však hraje ve Stüelerových pamětech důležitou úlohu. Minuciózně zaznamenal, kdy zasel kterou zeleninu. Například na jaře roku 1641 popsal několik dní v řadě, kdy se svou ženou vyséval hlávkový salát, fazole, ředkve, cibule, červenou řepu, zelí, okurky, mrkev a semena šafránu ve třech částech

130 K württemberským inventářům S. OGILVIE, M. KÜPKER, J. MAEGRAITH, *Household Debt*, s. 159. K zelenině a důležitosti zahrad pro produkci ovoce a zeleniny na příkladu Anglie C. MULDREW, *Food*, s. 106–111.

131 G. WIEGELMANN, *Alltags- und Festspeisen*. V paragrafu 46 tematizuje dušenou zeleninu s masem v severoněmeckém prostředí kolem roku 1800.

132 G. HIRSCHFELDER, M. TRUMMER, *Food and Drink*, § 3 a 7.

133 R. JÜTTE, *Poverty and Deviance*, s. 139, 72–73.

134 A. GRIECO, *Lebensmittel*, s. 45–46.

135 Zmínky o zelí: *Paměti krupského měšťana*, s. 170 (1. února 1632), 372 (30. prosince 1638), 504 (11. března 1643).

zahrady.¹³⁶ V jednom případě mu někdo dokonce ukradl zasetá semena ze záhonu.¹³⁷ Semena byla obvykle produkována doma, ale mohla být rovněž koupena nebo poskytnuta přáteli či sousedy jako dar. Stüeleryovy pasáže o zahradách jsou cenným doplněním historiografie stravovacích praktik, neboť umožňují udělat si přehled o druzích poživatin a jejich významu pro konzumenty. Patrně nebyly významné jako dary, ale množství času a práce investované do zeleninového zahradničení ukazuje, že byly pro Stüelera důležité a tvořily zásadní část jeho jídelníčku.

Místní ovoce a ořechy, jimž autor věnoval stejnou míru pozornosti, byly dávány jako dary častěji, zvláště hrušky a jablka, ať již formou almužny či na podporu vyjednávání. Například v roce 1636 dostal dva strychy hrušek ze zahrady svého poručenice a v roce 1640 mu dal tchán darem půl putny máslovek a půl putny jablek.¹³⁸ Ovoce bylo ceněno a péči o sady stejně jako úrodě ovoce je v pamětech věnován prominentní prostor. Mohly sloužit jako cenné zásoby v časech špatné úrody a nedostatku. Například v sumáři pro rok 1640 Stüeler napsal, že to byl zvláště špatný rok, úroda obilí a hroznového vína byla malá a vše sežraly myši nebo zničily požáry, rabování a loupeže nepřátel. Urodilo se však hodně ovoce a ořechů, včetně třešní.¹³⁹ Ovoce nabízelo vítané zpestření jídelníčku. Na konci června roku 1649 si Stüeler poznamenal, že díky Bohu si s ženou vychutnali první úrodu třešní toho roku.¹⁴⁰ Je překvapující, že ačkoli jsou zmiňovány třešně, broskve, jablka a hrušky, neobjevují se jako dary žádné ovocné koláče. Ty byly patrně konzumovány doma. Sušené ovoce navíc sloužilo jako důležitý sladící prostředek při absenci cukru a medu.¹⁴¹ Čerstvé ovoce a ořechy byly proto oblíbené a uplatňovaly se při směně darů mezi sousedy a příbuznými, ale také při podpoře vyjednávání. Členové městské rady vyslali Stüelera a dalšího muže obměkčit vojenského velitele, neboť město mělo platit za tři koně. Vezli s sebou přitom půl bečky vína, čtvrt věrtele ovoce a půl věrtele ořechů spolu se suplíkou, jež měla odvrátit tento požadavek dalších plateb.¹⁴²

136 *Paměti krupského měšťana*, s. 432 (duben a květen 1641).

137 *Paměti krupského měšťana*, s. 474 (10. června 1642).

138 *Paměti krupského měšťana*, s. 296 (27. srpna 1636), 406 (1. září 1640).

139 *Paměti krupského měšťana*, s. 416.

140 *Paměti krupského měšťana*, s. 724 (29. června 1649): „die ersten Kirschen gessen außn Weingarten, Gott Lob“.

141 Med a mošt se jako dar vyskytly pouze jednou. *Paměti krupského měšťana*, s. 596 (15. března 1645).

142 *Paměti krupského měšťana*, s. 490 (11. prosince 1642).

Na rozdíl od zeleniny, jež se jako dar uplatňovala jen zřídka, byly tedy ovoce a ořechy směňovány častěji, zvláště během sklizně a po ní. Ovoce a ořechy byly patrně ceněny jako prostředek slazení a zdroj olejů a jako potraviny k přímé konzumaci. Podobně jako zelenina však také podtrhují důležitost zahrad pro domácí produkci a doplňkovou obživu a potvrzují tezi Heide Wunder o komplementárních strategiích zajišťování jídla.¹⁴³

Pivo a víno

Pivo a víno představovaly významnou složku jídelníčku, neboť alkohol byl důležitým zdrojem karbohydrátů.¹⁴⁴ V Krupce byly součástí lokální produkce. Právo vařit a prodávat pivo a vyrábět víno byly pro městskou radu velmi důležité. V okolí Krupky se nacházelo více než tucet vinic, ječmen a pšenice byly integrální součástí místní úrody. Alkohol měl tedy nutriční i ekonomický význam a poplatky za víno a pivo představovaly důležitou část městských příjmů.¹⁴⁵ Město získalo právo vařit pivo z pšenice a ječmene v roce 1584. Pivo společně vařené z obilí z domácí produkce představovalo sěžejní složku jídelníčku. To lze vidět z bezpočtu zmínek o pivu a jeho produkci v pamětech. Je takřka všudypřítomné. Město mělo pivovar a sladovnu a byl ustanovován sládek. Stüeler disponoval právem vařit pivo a zaznamenával, když vařil pivo a také společně s kým a kolik. Pečlivě také sledoval, kdy začala kvést vinná réva, jak rostla v průběhu roku a když udeřila plíseň.¹⁴⁶ Víno a pivo byly nejen základní součástí jídelníčku a místní ekonomiky, ale byly rovněž důležité pro společnou konzumaci a často směňovány jako dary.¹⁴⁷ Nápoje se objevují ve 44 případech směny darů a při mnoha příležitostech byly konzumovány sdíleně. Nebyly tedy jen zdrojem karbohydrátů, ale také oblíbeným sdíleným artiklem.

Víno se objevuje ve 25 případech mezi léty 1630–1648. Mohlo sloužit jako almužna, ale také k podpoře politických vyjednávání, jako vánoční či novoroční dar či jako odměna za Stüelerovu službu kantora. Téměř v polovině případů

143 H. WUNDER, *Der süße Brei*. Zahrady se těší rostoucímu výzkumnému zájmu.

144 C. MULDREW, *Food*, s. 65–83. K veřejnému popíjení a tavernám srov. BEAT KÜMIN, *Drinking Matters. Public Houses and Social Exchange in Early Modern Central Europe*, Basingstoke 2007.

145 K vínu a akcizní dani srov. V. GROEBNER, *Liquid Assets*, s. 23.

146 Například v červnu roku 1642 zaznamenal, že viděl víno kvést – *Paměti krupského měšťana*, s. 474 (21. června 1642); k právu vařit pivo s. 838. K pěstování vína v regionu a k právovládným privilegiím srov. H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, s. 133, 143.

147 Podobně N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 35, doložila víno jako častý dar mezi sousedy.

bylo součástí završení nějakého úkolu, například vyměření pozemku, sbírka darů, uzavření cechovních účtů nebo dokončení výlovu městských rybníků. Víno bylo v takových situacích konzumováno společně na znamení úspěšného dokončení díla.¹⁴⁸ Společné popíjení ale také mohlo vést k problémům. Například v roce 1638 popíjel obecní starší Georg Janich v domě Nickela Wagnera, silně se opil a urážel před svědky svého hostitele. Následně byl dotazován Stüelerem a dvěma dalšími sousedy, zda si stojí za svými slovy, což popřel. Potom šel Janich do Wagnerova domu, potřásl mu rukou a slíbil mu přinést 12 žejdlíků vína. Na oplátku je Wagner všechny pohostil čtyřmi žejdlíky vína a případ byl urovnán. Víno tak mohlo sloužit jako zdroj problémů i dar na usmířenou.¹⁴⁹ Bylo také užitečným darem při vyjednávání s armádou. V roce 1643 šli představitelé města za velitelem nakvartýrovaných vojáků ve snaze přesvědčit jej, aby vojáci zůstali, než protáhnou další vojska. Snažili se tak zabránit dalšímu drancování města. Velitele nakonec přesvědčili pouze příslibem dalšího vína.¹⁵⁰

Pivo se objevuje jako dar pouze v devíti případech mezi léty 1632–1647. Příležitosti ke společnému pití piva byly velmi podobné situacím, jež byly zmíněny u vína. Například v roce 1632 žádal fořtmistr Viléma Kinského ze Vchynic o dovození provést změny na pozemcích kvůli čizbě. Po provedení inspekce představitelé města a úspěšném vyjednání změn přinesl místní učitel soudek piva, který všichni společně vypili a následně se svorně rozešli jako dobří sousedé.¹⁵¹

Množství každoroční produkce piva se odvíjelo od nestálých výnosů obilí či vojenského drancování. Když Stüeler postrádal finance na koupi dalšího piva, vyjadřoval, že pocítoval jeho nedostatek. Když mu v roce 1642 odmítl Caspar Rach „půjčit“ přibližně litr piva, Stüeler v pamětech rozzlobeně dodal, že na to bude pamatovat ve svém testamentu.¹⁵² O Velikonocích téhož roku poznamenal,

148 *Paměti krupského měšťana*, s. 154 (18. října 1631): „Mittelteich gefischt. Haben 22 R. Thlr. Gemarckt, jedem Rathsperson 4 Karben und 2 Hechte geben und Eltesten. Auch haben 3 SS im Wain vortruncken. Gott gesegne es uns. Amen.“

149 *Paměti krupského měšťana*, s. 370 (14. prosince 1638): „und haben sich miteinander vortragen. Hat ihm die Hand geboten und 12 seidel Wein, das Seidel pro 3 Kr geben, Wagner aber 4 seidel geben zum besten. Ist also beigelegt worden.“

150 *Paměti krupského měšťana*, s. 502 (3. března 1643): „Entlich haben wir ihm Wein vorheischen, daß er ist blieben.“

151 *Paměti krupského měšťana*, s. 198–200 (15. července 1632).

152 *Paměti krupského měšťana*, s. 460 (3. března 1642): „hat Caspar Rach mir sollen eine 1/2 Binte Bier borgen, hat es nicht gethan und mein Weib lassen ledig gehen, sol in Testament gedacht werden“.

že neměl peníze, aby si mohl koupit konev piva. Nakonec mu pomohli přátelé a sousedé, kteří mu na svátek darovali maso a pečivo.¹⁵³

Dar ve formě společného vychutnání alkoholického nápoje mohl být, jak jsme viděli výše, také odměnou za prokázanou laskavost. Stüeler a jeho přítel například pomohli při pohřbu syna společného přítele a člena městské rady Bernharda Krafta, jenž jim poté daroval 14 žejdlíků vína, které společně vypili.¹⁵⁴ Stüeler se rovněž vyjadřuje k osobním následkům přílišného pití, mezi něž patřilo domácí násilí. Při jedné příležitosti například poznamenal, že v opilosti dvakrát udeřil svou ženu Elisabeth, která následně strávila noc o samotě.¹⁵⁵ Víno se jeví jako důležitější a častější dar než pivo, což reflektují také Stüelerovy sumáře na závěr příslušných let. Shrnoval v nich výnosy obilí, ovoce, ořechů a vína, nikoli však produkci piva.

Společné popíjení mělo několik funkcí: bylo konstitutivní praxí sociability a v kontextu sociální sféry úředníků městské samosprávy a řemeslníků utvářelo a upevňovalo mužské homosociální vazby. Bylo využíváno jako dar oceňující prokázanou laskavost nebo na oslavu zdárného dokončení úkolu či završení oficiální události. Mělo silný význam pro městskou obec, zvláště když se stavěla proti vrchnosti a byla pro ni důležitá soudržnost. Například v roce 1636 městská rada svolala na radnici výbor a otázala se jej, zda podpoří radní v obraně privilegií proti vrchnosti, což bylo jednohlasně odsouhlaseno. Stüeler přitom naznačuje svůj rezervovaný postoj a ukazuje, že jednohlasnost bylo třeba vyjednat.¹⁵⁶ Groebner identifikoval dary vína v Basileji jako politicky konotované dary využívané k demonstrování politické legitimacy a používané při formálních příležitostech. Zdůraznil rovněž stěžejní ekonomickou roli vína a význam akcízni daně pro příjmy města.¹⁵⁷ Do určité míry to platí také pro Krupku, ačkoli v menším měřítku. Krupští měšťané museli bránit příjmy z poplatků před nároky vrchnosti,

153 *Paměti krupského měšťana*, s. 466 (Velikonoce 1642): „Der Ostertag ist schon und helle gewesen, und habe kein Geld gehabt, daß ich mir hette können eine Kanne Bier kauffen.“

154 *Paměti krupského měšťana*, s. 576 (29. září 1644): „Und haben beim Michel Pazelt 14 Seidel Wein getruncken, welchen uns Bernhard Krafft vorehret, daß wir sein Sohn begraben haben.“

155 *Paměti krupského měšťana*, s. 376 (9. ledna 1639): „meiner Elisabet 2 Maulschellen aufn Abent, bin truncken gewesen, in der Kammer. Ist die Nacht nicht bei mir gewesen.“

156 *Paměti krupského měšťana*, s. 298 (11. září 1636): „Den 11. dito ein Rath ein Ausschos aufs Rathaus erfordern laßen, sie befraget, ob sie bei ein Rath stehen wollen wegen Ihrer Gn., unserer Freiheiten halben. Sind sie einhellig vorblieben, daß sie es fechten wollen und vor ein Mann stehen. Ich habe nichts darzu gesaget.“ Srov. též H. HALLWICH, *Geschichte der Bergstadt Graupen in Böhmen*, s. 189, kde popisuje, jak se v roce 1648 městská rada usnesla držet při sobě v obraně poplatků z piva a vína vůči vrchnosti.

157 V. GROEBNER, *Liquid Assets*, s. 23–24.

a zatímco některé dary vína byly politicky konotovány, Stüelerovy záznamy také ukazují osobní významy, jež nesly. Stüeler si vychutnával dobré víno, pečlivě sledoval růst vinné révy a vysoce oceňoval darování vína. Kromě toho byly víno a pivo nejčastěji konzumovány kolektivně, a pokud vezmeme v úvahu všechny tyto aspekty, je s těmito dary spjat celý komplex sociálních, politických, ekonomických a dietních významů. Na rozdíl od Groebnerem analyzovaných případů darů úředníkům bohatých hornorýnských měst v období let 1400–1550 ale zřejmě nemůžeme v kontextu malého severočeského poddanského města chápat alkohol jako „nebezpečný“ dar s vysokým korupčním potenciálem.

Závěr

Paměti ukazují, že dary byly důležitou součástí místní ekonomiky a uplatňovaly se při utváření a udržování sociálních vazeb. Byly tedy integrální součástí sociálního a ekonomického života a existovaly paralelně s komerčními transakcemi, jinými formami směny a úvěrovými vazbami. Stüeler například zaznamenal své pozemkové transakce, koupě zboží pro domácnost, ceny obilí, dluhy a jejich zaplacení či termíny splacení, a také poskytnuté a přijaté dary. Na rozdíl od komerčních transakcí, dárcovství nebylo právně závazné. Obojí však vyžadovalo k legitimizaci veřejnou sféru. Dárcovství bylo morálním závazkem, což zdůrazňoval Marcel Mauss a akcentovala ve své práci Felicity Heal jako „morální ekonomii daru“. Z paměti je jasně patrné, že Stüeler chápal dárcovství jako výsledek Bohem dané způsobilosti dávat či sdílet s jinými, což s sebou neslo závazek tak činit. Bůh byl přitom zahrnut ve všech transakcích, ať již se jednalo o úrodu, koupě či směnu darů, a všechny tak inherentně zahrnovaly morální dimenzi.¹⁵⁸ S tímto morálním závazkem bylo spjato očekávání reciprocity. Tato studie ukazuje, jak se reciprocita podobala platbě spíše než oplácenému daru. Samotný fakt, že autor paměti si vedl záznamy o cyklech směny darů a že se rozzlobil, když byl takový cyklus přerušen, ukazuje nejen na fluidní hranici mezi platbou a směnou daru, ale zároveň i na to, že dárcovský cyklus byl chápán jako svého druhu trh, avšak s tím rozdílem, že dary nebyly závislé na formování ceny a jejich oplácení bylo odkládáno. Dary přitom vyžadovaly reciprocitu ve formě oplácení a podobně jako u tržních transakcí bylo jejich uzavření založeno na důvěře, jak ukázal Craig Muldrew.¹⁵⁹ Ten zdůraznil, že v prostředí ekonomie existovaly různé ro-

158 N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 100; F. HEAL, *Food Gifts*, s. 47.

159 CRAIG MULDREW, *Zur Anthropologie des Kapitalismus. Kredit, Vertrauen, Tausch und die Gesichte des Marktes in England 1500–1750*, *Historische Anthropologie* 6/1998, s. 167–199.

viny závazku, jež byly vzájemně propojeny. To se projevuje i zde: dary nemohly být právně vynuceny, byly však součástí systému očekávání, důvěry a morálního závazku. Dary ale mohly být rovněž odepřeny nebo jejich oplácení neustále proťahováno, čímž se narušil cyklus směny daru.

Dary proto nelze oddělit od místní ekonomiky. Stüelerův způsob zaznamenávání darů, koupí či zaplacení dluhů zůstává pozoruhodně fluidní, když vyjadřuje hodnotu určitých artiklů.¹⁶⁰ Podobně propustná zůstává hranice mezi dary a půjčkami, ačkoli to lze vysvětlit Stüelerovým chápáním dárcovství, kdy očekával, že recipient opětuje dar někdy v budoucnu. Ve svém případě dokonce explicitně zmiňuje naději, že bude schopen v budoucnu opět dávat chudým. Prokázaná laskavost tak nemusela být nutně opětována stejné osobě, ale také jiným potřebným lidem jeho sociální sféry. Stüelerovo pečlivé zaznamenávání tržních transakcí, dluhů a darů se může jevit jako snaha o jistou evidenci závazků či vedení socio-ekonomických účtů. Určitým způsobem to připomíná pozdně středověké vedení účetnictví o jednotlivých darech, jak jej tematizoval Groebner.¹⁶¹ Stüeler však nezaznamenával pouze dary, jež dostal nebo sám poskytl, ale také dary týkající se třetích osob. Tyto záznamy navíc konstituují pouze jednu část jeho paměti, jež zahrnují také materiál osobní, demografické, politické, náboženské i jiné povahy. Ze Stüelerova egodokumentu se tak vynořuje raně novověká ekonomika jako výrazně smíšená. Do jaké míry to platí také pro jiné regiony, by bylo v budoucnu žádoucí prověřit.

Analýza pamětí má důležité důsledky pro dějiny jídla a stravovacích praktik. Ukazuje se, že ne všechny poživatiny byly buď produkovány doma, nebo kupovány na trhu. Značné množství bylo buď darováno, nebo získáno darem v prostředí Stüelerovy sociální sféry, a lokální produkce tedy byla součástí mnohem komplexnějšího systému směny. To znamená, že pokud chceme zkoumat neelitní sociální vrstvy a jejich stravovací praxi, je nezbytné dívat se na každodenní potraviny, významy produkce jídla a věnovat pozornost tomu, zda byly určeny pro domácí spotřebu, pro trh nebo pro využití formou daru. Využívání lokální produkce také znamená, že lidé dávali jako dary, co si sami mohli dovolit, bez čeho se mohli obejít a co pro ně neslo určité významy. V tomto kontextu je třeba brát v úvahu také aspekt trvanlivosti potravin a jejich vlastnosti jako darů. Některé z analyzovaných potravin, jako například čerstvé maso, ryby, mléčné výrobky a čerstvé ovoce, nebyly trvanlivé, a tudíž musely být buď rychle zkon-

160 Například v roce 1629 daroval panu regentovi cínový krucifix a zaznamenal odhad jeho ceny – *Paměti krupského měšťana*, s. 70–72 (24. července 1629).

161 V. GROEBNER, *Liquid Assets*, s. 15–18.

zumovány, nebo konzervovány. Proto se čerstvé potraviny jako zvěřina či jablka nabízely k darování, neboť bylo nutné je rychle spotřebovat.

Některé směřované dary bylo možné chápat jako neformální podporu k překlenutí dočasných obtíží a období krize, jak to dokládá Ilana Krausman Ben-Amos pro raně novověkou Anglii.¹⁶² Stüeler zakoušel značné ekonomické obtíže, zvláště v závěru války, kdy musel prodat část svých pozemků, aby splatil dluhy. Darované jídlo, jež mu poskytli členové vlastní sociální sítě, představovalo významnou podporu pro něj a jeho rodinu a zlepšovalo jeho kvalitu života. Paměti tak ukazují, jak koexistence různých modů směny v prostředí této ekonomiky pomáhala překonat období krize – v určité paralele k E. P. Thompsonově „morální ekonomii zabezpečení základních životních potřeb“.¹⁶³ Takováto smíšená ekonomika, jejíž součástí byla „morální ekonomie daru“ či trh darů, mohla v určitém kontrastu k ekonomii mezd vyvažovat některé z bezprostředních ekonomických tlaků. Zároveň se ukazuje, že rostoucí ekonomické těžkosti mohly ohrozit přístup k této sféře dárcovství a způsobit další sociální pokles. Bylo přitom důležité udržet si svůj status v určité sociální sféře, a tedy schopnost participace na kultuře dárcovství. Dary znamenaly někoho uctít či prokázat laskavost – pokud budeme respektovat původní německý výraz *verehren*. Když lidé v této sociální sféře potřebovali pomoc, mohli se spolehnout na podporu svých sousedů, což s sebou rovněž přinášelo očekávání reciprocit. V tomto kontextu může mít Stüelerova modlitba za schopnost dávat opět chudým ještě další význam: modlil se za to, aby opět mohl recipročně vracet, ale také za to, aby si mohl uchovat sociální pouta, jež nabízela inkluzi do sousedského systému podpory.

Potravinové dary zahrnovaly celé nutriční spektrum: karbohydráty poskytoval chléb a alkohol, proteiny a tuky maso a ryby, některé sýry a máslo, vlákninu a stopové prvky pak ovoce, ořechy a určité druhy zeleniny. Většinu jedlých darů tvořily maso, alkohol, chléb a ovoce. Zvláště prozkoumání darů masa umožňují postihnout proměny v konzumaci masa, jež byla v regionu v první polovině 17. století stále docela vysoká. Stüeler pociťoval nedostatek masa, jež bylo zejména o svátcích dříve součástí jeho jídelníčku. Cenil si příležitostných masných darů. Potravinové dary tak mohou ukazovat stravovací preference lidí a významy, jež určitá jídla měla v konkrétních regionech a ekonomikách.

Při zkoumání dějin jídla je důležité dívat se nejen na koexistenci různých druhů směny, ale věnovat také pozornost tomu, co schází. Například Stüeler vůbec nezmiňuje koláče nebo sladké pečivo. Sheilagh Ogilvie, Markus Küpker a já jsme

162 I. KRAUSMAN BEN-AMOS, *Culture of Giving*, s. 315–321.

163 I. P. THOMPSON, *The Moral Economy*, s. 136.

však při výzkumu Württemberska zjistili, že důležitou součástí inventářů bylo na počátku 17. století ve Wildbergu pečicí nádobí.¹⁶⁴ Zdá se však, že chybělo v Krupce, přinejmenším ve Stüelerových pamětech. Pouze jednou je zmíněn med. Jako hlavní sladidlo tedy patrně sloužilo ovoce. Téměř všechny potravinové dary pocházely z místní produkce, často se jednalo o domácí výrobky, což je cennou indicií naznačující význam doplňkových zdrojů obživy a zahrad ve městech venkovského charakteru. S významem lokální produkce rovněž souvisí, že nenalzáme mezi dary koření, exotické ovoce či citrony, tabák, cukr, čaj nebo kávu. První kavárna v Praze byla založena teprve roku 1714. V pamětech nenacházíme žádný z artiklů luxusního zboží, jež dominují recentní historiografii jídla. Nefigurují ve Stüelerových záznamech jako dary ani v jiných typech zmínek, ačkoli blízkost Prahy a jejích trhů je nečinila pro krupské měšťany zcela nedostupnými. Naproti tomu paměti umožňují soustředit se na otázky souměřitelnosti a srovnání dějin jídla a stravovacích praktik. Lze se zaměřit na regionální specifika a sociální difference, na kontexty, v nichž bylo jídlo a pití konzumováno, na jejich dostupnost a distribuci v dané komunitě. Výzkum směny darů je cenným příspěvkem k dějinám konzumu, a ačkoli není kvantitativně měřitelný, je to nepominutelný faktor a součást lokální ekonomiky. Zaostrěním na každodenní praxi tento přístup také potvrdil důležitost multiperspektivity v dějinách jídla a stravování.

(přeložila Veronika Čapská)

164 S. OGILVIE, M. KÜPKER, J. MAEGRAITH, *Frauen und die materielle Kultur des Essens*.